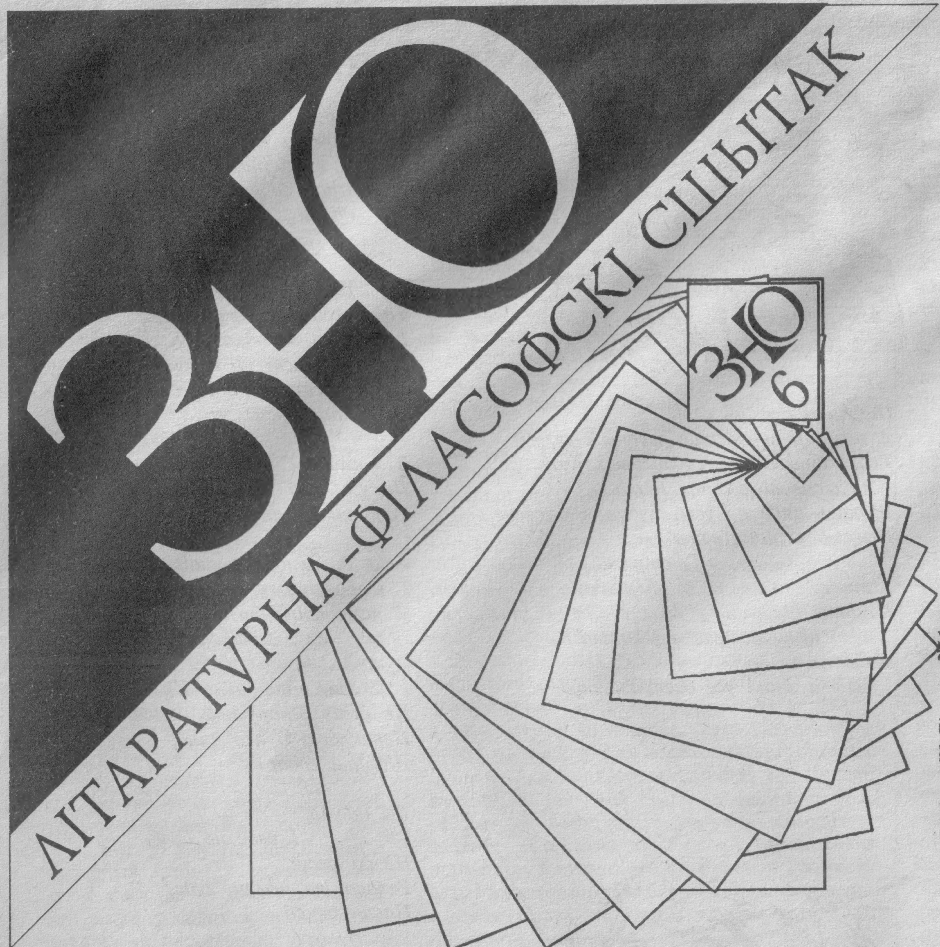

Сяргей САНЬКО

КАЛІЗІІ НОВАЕЎРАПЕЙСКАГА МЫСЛЕННЯ

XX стагоддзе вызначаюць па-рознаму: то як пачатак новай «касмічнай эры чалавецтва», то як эпоху «глабальнага крызісу капіталізму», то як-колечы яшчэ. Але з гледзішча той культурнай сітуацыі, што сталася рэальнасцю нашага часу, відаць, не будзе вялікай памылкай сцвярджэнне: XX стагоддзе — гэта час «вялікага знака пытання», які неўнікова з'яўляецца ўсякі раз акурат там, дзе спрабуе знайсці сабе хаця б часовае апірышча тэарэтычная рэфлексія. Ледзь не на вачах не спраўджваюцца грандыёзныя тэарэтычныя праекты: спробы абгрунтавання матэматыкі і тэарэтычнага прыродазнаўства, самаабгрунтавання навукі ў праекце фенаменалогіі Гусэрля, спроба прарыву па-за межы метафізікі сродкамі самой метафізікі ў анталогіі Гайдэгера і багата чаго іншага.

Урэшце, усё здаецца пастаўленым пад сумніў. Што лічылася за цвёрда і настала ўстаноўленае і засвоенае, зноў запатрабавала праверкі, выпрабавання, ператлумачэння, пераацэнкі. Так імкнецца да свайго апагею эпоха, прадчутая некалі Дэкартам і сімвалічна ім прагавораная (і сурочаная) у прынцыпе *εποχη*. Адно, што не прадугледзеў Дэкарт, гэта тое, што сумнявацца можна і ў самім сумніве, прынамсі, у правадзейнасці заключэння ад *εποχη* да відавочнасці «Я» сумліўцы. У прыватнасці, гэткай уяўляецца стараіндыйская санскрытамоўная культура, ды, відаць, не яна адна.

У звязку з усім папярэднім не можа не паўстаць адно пытанне, што дагэтуль, наколькі нам вядома, ніколі не станавілася прадметам спецыяльнай рэфлексіі, а менавіта: у якіх стасунках знаходзіцца эксплікаваная тут тыпалогія «філасофій мовы» з тыпалогіяй культур? Зразумела, што ў парадыгме на пэўны лад зразуметай «лінгва-культурнай адноснасці» гэткае пытанне не толькі натуральнае, але і проста непазбежнае. Па сутнасці, тут гаворка павінна ісці пра тое, *што* ў той ці іншай культуры прымаецца за *норму* або *ідэал* ва ўзаемных дачыненнях мовы, мыслення і свету, прымаецца за «належнае», а не за «істотнае», бо ў кожнай культуры могуць адначасна суіснаваць розныя, тэарэтычна змадэляваныя тут, сітуацыі. Натуральна, адказаць на пастаўленае пытанне не лягчэй, чымся давесці або адвергнуць «лінгвістычны рэлятывізм». Але, здаецца, што яно вартае, прынамсі, спецыяльнага даследу прадстаўнікамі розных галінаў гуманітарнай веды.

І ўсё ж цэлая вялікая эпоха, якую XX стагоддзе толькі вянчае, магла б (у нейкім сутнасным яе вымярэнні) з поўным правам быць злучана з імем Дэкарта. І ці не «іронія лёсу», што менавіта Дэкарт найчасцей апынаецца ў ролі таго «скрайняга», на адрас каго накіроўваюцца стрэлы сучаснай крытычнай рэфлексіі, але разам з тым, адштурхоўваючыся ад каго, як ад *свайго* іншага, паўстаюць шматлікія спазнаваўчыя праекты нашага часу, у выніку яшчэ і яшчэ раз спраўджваючы самы дух таго, ля вытокаў чаго ў гістарычнай відалі непазбежна аказваецца Дэкарт, а менавіта — традыцыі новаеўрапейскага рацыяналізму.

«Горныя сцяжыны» еўрапейскай культуры XX стагоддзя аказваюцца складзенымі спрэс з адных «паваротаў» (Kehre, як вобразна і таямніча называў свой уласны паварот да «іншага мыслення» Гайдэгер): культуралагічнага, антрапалагічнага, лінгвістычнага, сацыялагічнага, да «іншага мыслення» і да іх падобных. Але спадзевы, імі спароджаныя, неўнікова саступалі месца новым шэрагам адменнікаў, па сутнасці аднаго галоўнага пытання нашага часу: «што ёсць чалавек?» Пытанне, што напрыканцы XX стагоддзя гучыць ці не больш надзённа, чым на яго пачатку, як і зробленая калісь зацемка Макса Шэлера: «...яшчэ ніколі ў гісторыі *чалавек не станавіўся нагэтулькі праблематычным для сябе,* як у цяперашні час».

Гэта «навязлівая» праблематычнасць чалавека ў любых сучасных тэарэтычных пабудовах добра ілюструе колішні тэзіс Гайдэгера пра тое, што любая дзея мыслення ёсць запыт, які мае на воку цэлае, звычайна гуканае светам, і ставіць пад пытанне самога таго, хто запытвае. «Як наогул магчымы чалавек?» — вось пытанне, што ўтварае адмысловы пакрыёмы нерв сучаснай еўрапейскай культурнай сітуацыі. Усе астатнія пытанні (накшталт: «як магчыма спазнанне?» і іншыя гэтага роду) выглядаюць за яўныя дэрываты гэтага першага і найгрунтоўнага пытання.

Гэта акалічнасць, безумоўна, не можа не ўносіць прыкметнага дысанансу як у самаадчуванне сучаснага чалавека, гэтак і ў яго тэарэтычныя асэнсаванні. Канфлікт, што мае за арэну свайго разгортвання самога чалавека і пагражальна разрастаецца, жывячыся, апроч іншага, і з прынцыповай нявызначанасці дачыненняў чалавека з пакліканай ім да жыцця новай анталагічнай сілай — сучаснай тэхнікай, патрабуе нейкага радыкальнага вырашэння. І, як гэта нарматыўна здараецца ў культуры пэўных тыпаў, падобная фундаментальная канфліктнасць шукае хаця б якога-колечы ўладкавання ў пэўных адменніках міфалогіі, рэалізаванай сістэмамі бінарных апазіцый, на асаблівы лад нейтралізаваных.

У сферы спазнання адным з гэткіх міфаў, што «спрашчаюць жыццё» тэарэтыкам, хоць крыху змякчаючы вастрыню і трагізм галоўнага пытання пра чалавека, з'яўляецца міф пра прынцыповае сутнаснае адрозненне «навук аб духу» ад «навук аб прыродзе». Гэта фундаментальная апазіцыя новай рацыяналістычнай міфалогіі XX стагоддзя пачаткова легітымізавалася ў межах дыльтэеўскага праекта «філасофіі жыцця», праўда, у даволі адрозным ад актуальных сёння кантэксце, і ў другой палове XX стагоддзя сталася той жаданай «выспай стабільнасці», той нерэфлектаванай далей відавочнасцю, на «трывалым» грунце якой быццам бы набываюць асэнсаванасць любыя памысныя гранічныя запыты. Знешнім вынікам гэтага сталася з'яўленне такой колькасці прац, аўтары якіх палічылі за свой абавязак на розны манер далучыцца да тыражавання знакаў новага сімвала рацыяналістычнай веры, што яны наўрад ці падлягаюць зараз якому-колечы ўліку. Дзякуючы свайму шматкротнаму прагаворванню зазначаная апазіцыя імкліва разгортвае сваю адмысловую ўнутраную сістэмнасць. І вось без асаблівых цяжкасцяў выбудоўваюцца — ну нагэтулькі рацыянальныя — сімвалічныя ланцужкі: «навукі аб прыродзе» — «тлумачэнне» — «лагіцызм» — «маналагізм» — «проціпастаўленасць суб'екта і аб'екта» і г.д., з аднога боку, і «навукі аб духу» — «разуменне» — «гістарызм» — «дыялагізм» — «непроціпастаўленасць суб'екта і аб'екта» і г.д., з другога боку.

Зацемім яшчэ, што падобныя сімвалічныя шэрагі, як правіла, не пазбаўлены выразных каштоўнасных канатацый: «разуменне» найчасцей праходзіць са знакам «плюс», у той час як «тлумачэнне» — адпаведна з адваротным знакам. Але ўжо тая патрабавальнасць, з якой у XX стагоддзі розум не раз маніўся паставіцца да самога сябе, вымагае пастаноўкі пытання: ці не ёсць гэта яўна неадрэфлектаваная страсць (часцяком з прэтэнзіяй на нарматыўны для новаеўрапейскай культуры універсалізм) да структавання *свайго* «жыццёвага свету» (Lebenswelt, паводле Гусэрля) на дуалістычны лад і разумення яго выключна ў бінарных кодах не проста вынікам спецыфікі гістарычнай пазіцыі тых, хто спрабуе сёння весці дыялог з самой (сваёй) традыцыяй, але і ўрэшце рэшт іх прыналежнасцю да культуры пэўнага тыпу — з нарматыўным, напрыклад, гіпастазаваннем «лагіцызму» або «гістарызму» як адваротнымі бакамі адно аднога, а па вялікім рахунку — праявамі нейкай адзінай пакрыёмай існасці, што ўтварае сутнаснае ядро гэтага тыпу культуры, з абавязковымі «бінарызмам» і «універсалізмам».

А між тым ёсць падставы сцвярджаць, што адзначаны «дыялог з традыцыяй» і выніковае «разуменне» традыцыі ў гэтым тыпе культуры адно і магчымы, калі апошняя папярэдне ўжо сталася праінтэрпрэтаванай і вытлумачальнай у тэрмінах усё тых жа «бінарных апазіцый» (напрыклад, «веры» і «розуму»). Сімптаматычна, што нават Гадамэр, які, як ніхто іншы, з усёй сур'ёзнасцю ставіўся да абумоўленага прыналежнасцю да гістарычнай традыцыі феномена «прадразумення», без агаворак прымае зацемленую «фундаментальную апазіцыю».

Дзеля ўмацавання гэтай апазіцыі яшчэ і яшчэ раз заклінаецца дух Картэзія як аднаго з пачынальнікаў традыцыі класічнага рацыяналізму з яго «вытлумачальніцкім» ідэалам, што стаўся нарматыўным у еўрапейскай навуцы Новага часу. Але дамо слова самому Дэкарту. Напрыклад, у «Трактаце пра святло» чытайма: «Я не стаўлю сабе за задачу, падобна ім (ранейшым філосафам. — С.С.), *растлумачыць* (курсіў мой. — С.С.) рэчы, што на самой справе існуюць у сапраўдным свеце. Я проста ўяўляю сабе дзеля ўласнага задавальнення гэткі свет, у якім няма анічога, чаго б не былі здольныя *зразумець* (курсіў мой. — С.С.) самыя грубыя розумы».

Як бачна, Дэкарт быў зусім не ад таго, каб пры нагодзе звярнуцца да папулярнай зараз апазіцыі «тлумачэнне» — «разуменне». Ды й сама сітуацыя гэтак нагадвае сённяшнюю: Дэкарт — у поўнай згодзе з сучаснай «некласічнай» спазнавальніцкай устаноўкі і зусім падобна яго цяперашнім крытыкам і інтэрпрэтатарам — адпрэчваецца ад папярэднікаў, што, як і пазнейшыя прыродазнаўцы, ставілі сабе на мэце вытлумачэнне рэчаіснасці. Сам жа ён шукае такога ракурсу, адно ў якім стан рэчаў мог бы быць зразуметым і пры гэтым *зразуметым* слушна нават «грубымі розумамі».

Безумоўна, можна было б запярэчыць, што рызыкоўна, грунтуючыся на якім заўгодна блізкім падабенстве, праводзіць далёкія паралелі з цяперашняй культурнай сітуацыяй, што існуюць гэткія ракурсы, у якіх адрозненне разгляданых спазнавальніцкіх установак сапраўды выглядае за грунтоўнае. Гэта, канечне, не выключана. І тым не менш ужо і гэтага кшталту паралелі не могуць жывіць своеасаблівага «дыялектычнага падазрэння», а менавіта, што зазначанае тут адрозненне сапраўды ёсць істотнае адрозненне, гэта значыць — адрозненне *існасці* ў сабе самой, якая і гарантуе суадноснасць самых адрозненных момантаў (Гегель).

Мы не схільны лічыць за выпадковае назіранае падабенства выяўленай Дэкартам спазнавальнай інтэнцыі з інтэнцыямі багата якіх сучасных гуманітараў, што перадусім Дэкарта маняцца выключыць акурат з той традыцыі, да станаўлення якой ён быў спрычынены самым непасрэдным чынам. Магчыма, маем тут справу з нейкім гісторыка-філасофскім адменнікам «аберацыі блізкасці», што з'яўляецца адным з вынікаў адзначанай М.Гайдэгерам агульнай змены тапалогіі культурнай прасторы ў тэхналагічных цывілізацыях.

Мы не ставім тут на мэце прааналізаваць усе менш-больш істотныя маніфестацыі «фундаментальнай апазіцыі» сучаснага рацыяналізму. Усё, што мы паспрабуем зрабіць тут, — гэта паказаць, што існуе, відаць, гэткі адмысловы ракурс раз-

(Заканчэнне на стар. 6)

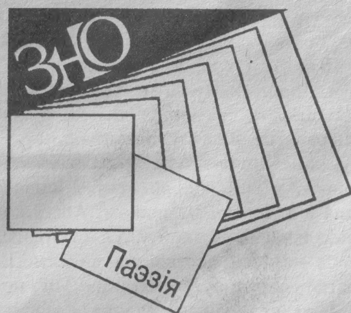

Леанід ГАЛУБОВІЧ

ЗГАДКІ ПРА ДОМ

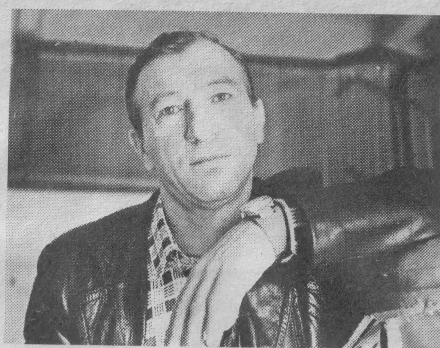

ФАСАД НА МЯСЦОВАСЦІ

*Няпэўная пара.
Скупы халодны дождж...
Пад небам выстылым,
Раскрыўшы парасон,
Чакаю снегу...*

*

*Бачыш: счарнелае дрэва
Ліст апошні не выпускае з рук...
І ты трымаешся за мой паліто́н,
Як дысанансная рыфма
За сіратлівы гук...*

*

*Пад Новы год
Нічога я не загадваю.
Хоць бы спраўдзілася тое,
Пра што тужыць закутая
ў лёд рака...*

*

*Вясны ўсё няма і няма...
З трывогай хатнія кветкі
Сочаць скрозь шыбы
За чорнымі клумбамі...*

ІНТЭР'ЕР

*У закрытым карабку запалак
Пануе чуйная цемра...
Давай не будзем паліць святло.
Ты ўся гарыш у маіх далонях...*

*

*Ты,
плоць сваю забыўшы,
Спіш...*

*А я,
яе спазнаўшы,
Халадзею...*

*Ды месяца святло
Змушае і мяне
Аддаца ночы...*

МІКРАРАЁН

*Дачка ловіць матылька.
Я лаўлю цябе.
Мяне ловіць трава.
...Невад неба навіс...*

*

*Ты,
як падснежная трава,
Што адмакае ў весняй ручаіне:
Няма жыцця,
Застаўся толькі колер...*

*

*Бывай!
Мы ніколі ўжо не сустрэнемся.
Дзверы зачыніліся перад ваччу...
Цягнік пасунуўся ў цемру,
А рэйкі — ляжаць
нерухома.*

ПУСТКА

*Цябе — няма...
А знакі ўсе жывуць
Твае
ў кутах кватэры нелюдзімай...
Завялі ў шафе кветкі на сукенцы,
Пялёсткамі,
нібыта немаўляты,
Шукаючы саскі тваіх грудзей...
На ложку,
згвалтаваным адзінотай,
Прачытанай, завучанай напамяць,
Бялеецца бяроста прасціны...
Набітая тваімі валасамі,
Жаночымі чужымі галасамі*

*Падушка будзіць сон...
А памяць прарастае згубным семем
Тваіх шчымлівых сударгавых слоў...
І паўстае абуджаная плоць
Шукаць цябе па ўсім пустым Сусвеце...
Пытаюся: што гэта —
страсць,
любоў,
Каханне
ці шчаслівае вар'яцтва?!
Цябе няма,
а знакі ўсё сцвярджаюць.*

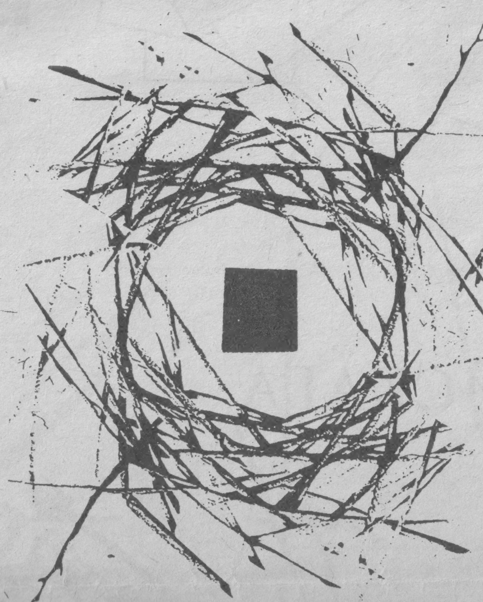

АРЫТМІЧНЫ ПЛАГІЯТ З МІКОЛЫ КУПРЭЕВА

*Пасля доўгіх жыццёвых вандровак
Прырaслі да зямлі яго ногі.
Ён жа мала таму здзівіўся,
А падгроб да сябе кульбаку,
І — пайшоў...
да свайго дзяцінства...*

*...І калі падымаўся ўгору,
То міжволі губляў апору,
І хапаўся за аблачыну,
Каб не ўпасці на алычыну,
Што кусціцца на ссохлым кветніку
Пад мансардай.
Жылі удвух
З матылём — па духу равеснікі —
Покуль той не выпусціў дух,
Разбіваючы шыбу ваконную...*

*Ёсць дарожны крылаты плашч
І здарожанаму падушка,
А натхнення няма,
хоць плач, —
Душна...
І шкада, што паэт Прэвер
Не пісаў беларускай мовай.
Перакласці б яго цяпер
На наш говар...*

*Ды дарма.
І сваё не йдзе,
Не да песні...
Галава, як чыгун, гудзе
Пасля пенсіі...*

*Пахмяліцца б,
ды вочы — у столь
Ці ў вакно, што на лес глядзіцца...
Сэнс жыцця раз'ядае соль...
Раствaрыцца б,
І ў асадак выпасці СЛОВАМ,
Што палічаць вершам няўзнак...
Свет таптаць не вальяжным снобам —
Жыць пад небам,
нібы пад нёбам
Неўзаконены мяккі знак...
Напляваць! што пустая торба
Не расце,
як душа дабром!
Мы жывыя яшчэ.
І — добра.
Нам адмеранае дап'ём...*

КАЛІЗІІ НОВАЕЎРАПЕЙСКАГА МЫСЛЕННЯ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5)

гляданай праблемы, у відалі якога і класічны і сучасны еўрапейскі рацыяналізм ёсць маніфестацыі адзінай метафізічнай пазіцыі, якая ў сваю чаргу ўгрунтавана ў культуры пэўнага тыпу, які дзеля зручнасці будзем далей называць «новаеўрапейскім», рызыкнуўшы пайсці тут уразрэз з агульнапрынятым словаўжываннем. Іначай кажучы, паспрабуем паглядзець на калізіі новаеўрапейскага розуму з гледзішча культуралогіі.

Здаецца, не склала б вялікіх складанасцяў прад'яўленне менш ці больш поўнага набору таксонаў, якія праілюстравалі б апраўданасць збліжэння «класічнага» і «сучаснага» рацыяналізмаў у перспектыве культуралагічнай тыпалогіі. Напрыклад, новаеўрапейскі па сутнасці характар згаданай вышэй намі «фундаментальнай апазіцыі» можа быць угледжаны ў яўнай карэлятыўнасці сучаснай дыхатаміі «прыродазнаўчае» — «гуманітарнае» (і яе дэрыватаў, што ўваходзяць у прыведзеныя сімвалічныя шэрагі) і класічнай дыхатаміі, што аднадушна прызнаецца за цэнтральны канстытутыўны элемент новаеўрапейскага светагляду, а менавіта «аб'ект» — «суб'ект» дыхатаміі.

Лічыцца, што ў першым выпадку галоўнае адрозненне палягае ў тым, што ў прыродазнаўчых навуках, як і наогул там, дзе спраўджваецца іх спазнавальны ідэал, прадметам з'яўляецца прырода, «аб'ектыўнасць», тады як у навуках гуманітарных (часам тут пратэстуюць супраць самога ўжывання паняцця «навука») прадметам становіцца сам суб'ект або, больш шырока трактаваная, «суб'ектыўнасць». Відавочна, што сучасная дыхатамія прынцыпова аказваецца магчымай адно на трывалым грунце класічнай дыхатаміі «аб'екта» і «суб'екта» і з'яўляецца даволі трывіяльнай маніфестацыяй новаеўрапейскай метафізічнай пазіцыі.

П.П.Гайдэнка слушна бачыць у сённяшняй абвостранай увазе да самой праблемы рацыянальнасці праявы як незадаволенасці абсалютызацыяй «рэлятывізму» і «плюралізму» ў сферы спазнання, гэтак і немагчымасці «цалкам растлумачыць, г.зн. «вывесці» навуку (і асабліва яе прадмет — прыроду) з культуры», немагчымасці «пераадолець дуалізм гэтых дзвюх сфер», гэтаксама як і радыкальную разведзенасць прыродазнаўчых і гуманітарных навук. Прычына, з якой, напрыклад, герменеўтыка наўрад ці здольная сёння стацца універсальным чыннікам, што дазволіў бы пераадолець зазначаны дуалізм, карэніцца, на думку даследчыцы, усё ў той жа новаеўрапейскай культурнай традыцыі.

Маючы даволі працяглую перадгісторыю, гэта традыцыя завяршае свой «прэнатальны перыяд» тэарэтычным самаасэнсаваннем і самавыяўленнем у трансцэндэнталізме Дэкарта, адной з сутнасных рысаў якога сталася раздзяленне субстанцыі на «працяглую» і «мысліўную». Гэтым самым была легітымізавана адна з «заваёў» эксперыментальна-матэматычнага прыродазнаўства XVII — XVIII стст. — элімінаванне якой-колечы тэлеалогіі з навук аб прыродзе і замацаванне апошняй за сферай духу. Паўсталы ў выніку гэтага прынцыповы дуалізм фізікі і метафізікі не можа быць, такім чынам, інтэрпрэтаваны адно з гледзішча нейкага ідэалагічнага кампрамісу (напрыклад, навукі і рэлігіі). Як слушна, на нашу думку, зазначае П.П.Гайдэнка: «Тып рацыянальнасці, што склаўся ў XVII ст., немагчыма рэканструяваць, не беручы пад увагу як прыродазнаўства, так і метафізіку гэтага перыяду, бо адно ўзятыя разам яны даюць сэнсавы небакрай спосабу мыслення, што тады быў фарміраваўся. З прыроды было цалкам выдалена і аднесена да сферы духу тое, што кладзе граніцу механічнага руху, які не ведае «граніцы», «канца», «мэты» — гэта, уласна, і знайшло свой выраз у законе інерцыі — фундаментальным прынцыпе механікі».

У эпоху Асветы была прадпрынята спроба парушыць усталяваную раўнавагу і скасаваць дуалізм фізікі і метафізікі на карысць першай, якая на той час рэпрэзентавалася механікай. Гэта спроба магла б увянчацца поспехам толькі пры адной умове: калі б разгляданы дуалізм меў выпадковы, неіснасны для новаеўрапейскай культуры характар. У нашым выпадку гэта зусім не так. Механістычны «выклік» сваёй разбуральнай вастрынёй быў скіраваны акурат на тое, што ўжо сталася падмуркам новай традыцыі, і нічога апроч сіл процідзеяння выклікаць не мог. Новая традыцыя ўжо станавілася гарантам устойлівасці новаеўрапейскага грамадства і раўнавага павінна была быць адноўлена. Гэтак і сталася.

Кант узнавіў раўнавагу коштам падзелу сфер датасоўнасці тэарэтычнага і практычнага розуму на навуку і этыку. «Гэткім чынам, — рэзюмуе свой кароткі агляд гісторыі новаеўрапейскага рацыяналізму П.П.Гайдэнка, — з канца XVIII стагоддзя на месца дуалізму фізікі і метафізікі паўстае дуалізм навукі і этыкі, свету прыроды і свету свабоды, які перарастае ў XIX стагоддзі ў дуалізм навук аб прыродзе і навук аб культуры. У неакантыянстве былі проціпастаўлены адно адному свет існага і свет належнага, — у першым пануюць законы неабходнасці, вывучаныя навукай, другі канстытуецца з дапамогай каштоўнасцяў, што выступаюць за мэты чалавечай дзейнасці. У гістарызме і філасофскай герменеўтыцы, што вырастае з яго, развіццё якой звязана з працамі В.Дыльтэя, а пазней — з фенаменалагічнай школай, гэты ж дуалізм выражаецца ў проціпастаўленні метаду тлумачэння ў прыродазнаўстве метаду разумення ў гуманітарных навуках. Тлумачэнне па-ранейшаму выключае паняцце мэты і прынцып мэтазгоднасці, тады як разуменне базіруецца акурат на гэтым прынцыпе».

Гэткім чынам статус-кво традыцый новаеўрапейскага рацыяналізму быў XX стагоддзем надзейна ахаваны. Зыходная дыхатамія суб'екта і аб'екта, забяспечаная самавідочнасцю картэзіянскага cogito ergo sum, сталася некалі тым «перша-падзелам» (як цікава абыгрываюцца ў гэтым выпадку этымалагічны, касмалагічны, дыялектычны, лагічны, герменеўтычны ды інш. планы аднога з упадабаных за гэта ўлюбёных слоў Гегеля: urtheil), што быў прызначаны структураваць новы Космас еўрапейскай культуры і, як сапраўдны касмалагічны прэцэдэнт, меў надалей быць узнаўляным у кожным новым і новым «рытуальным» дзеянні мыслення, слова і справы. Функцыю захавання статус-кво праз рэпрадукаванне прэцэдэнта ў гэтай новай традыцыі мелі выконваць так званыя «адукаваныя», асабліва навукоўцы і філосафы, апошнія — шляхам адмысловага «ўпадання ў стан свядомасці», як настойліва сцвярджаў М.К.Мамардашвілі. Рэпрадукцыйныя магчымасці падобных «упаданняў» гарантуюцца, на думку таго ж аўтара, картэзіянскім тэзісам пра «непарыўнае стварэнне»: узнаўленне субстанцыі патрабуе не меншых высілкаў за яе стварэнне.

Ужо ажно тое, што ўзнаўленне «картэзіянскага» прэцэдэнта патрабуе валодання адмысловымі разнастайнымі «тэхнікамі ўпадання» (паводле выразу М.К.Мамардашвілі), нагадвае на спрыроджаную ненатуральнасць, непрыроднасць і ці не, скажам мы, несапраўднасць дасяганых гэткім чынам «станаў свядомасці», але па нейкіх прычынах прыманых якраз за натуральныя. Каб апошнія сапраўды сталіся натуральнымі, розум, свядомасць — наогул усе кагнітыўныя структуры — павінны быць папярэдне на пэўны лад выкшталцаваны, асвечаны, адукаваны (параўн. рус. *образованы*). Менавіта ў інстытуце адукацыі новаеўрапейская культура вынайшла надзейнае начыненне пашыранага самаўзнаўлення. Роля эпохі Асветніцтва не можа быць у гэтым стасунку пераацэнена. Тым болей не можа тут быць пераацэнена вынаходства Гутэнберга. Гадамэр з уласцівай яму чуйнасцю паставіўся да феномена адукацыі, але, верны сваёй дуалістычнай зыходняй пазіцыі, перавытлумачыў яго адно на карысць «гуманітарных навук».

Што даваў для традыцыі, для грамадства гэты новы інстытут? Перадусім — вось гэту буйнамаштабную планавую рэструктурацыю ўсіх кагнітыўных структур свядомасці, у выніку якой рэчы, уся рэчаіснасць павінны былі ўспрымацца на новаеўрапейскі лад. Як зазначае М.К.Мамардашвілі: «Успрымаць свет навукова — зусім не натуральна, а ўмоўна ў тым сэнсе, што гэта мяркуе нейкія прадумовы, якія самыя яшчэ павінны ўзнікнуць або быць чалавекам здзейснены».

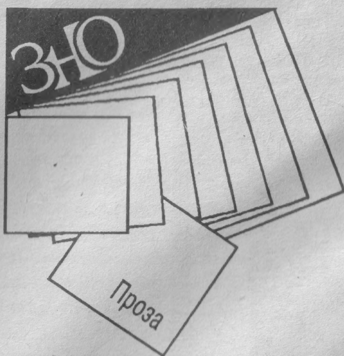

Томіслаў ЛОНГІНАВІЧ

БЯСКОНЦАСЦЬ ПАВОДЛЕ БАГУМІЛА ЗІЯДА

У асвячоных творах хрысціянскай царквы пакінута без увагі (зласліўцы даводзяць: гэта наўмысна хавалася), колькі вернікаў паддавалася клікунству пра канец свету на зыходзе тысячы гадоў пасля смерці Хрыстовай. Ісціну пра людзей, што кідаліся з высокіх абрываў ці вежаў, тапіліся ў рачных вірах ды ў акіянскіх бяздоннях, атручваліся мандагорай і мухаморамі, ведаюць толькі знаёмыя з апокрыфамі. Большасць аматараў мудрасці Захаду абмінае ўвагаю дзіўны лёс Багуміла Зіяда — асобы, якая значна паўплывала на распаўсюджванне апакаліптычных вестак у еўрапейскіх асяродках.

Дакладна месца і час нараджэння нашага героя невядомыя. У запісах мусульманскіх гісторыкаў Багуміл Зіяд пазначаны як Бег Зіяд, першы з людзей, што прынялі магутнае вучэнне Хасан-і-Сабаха, заснавальніка благой славы секты гашышэнаў. Лічыцца, што, паблукаўшы сем гадоў па Сярэднім Усходзе, Зіяд трапіў у Каір. Ісмаэліцкія крыніцы сцвярджаюць, нібы сам Алах вызначыў ягоны шлях — ад роднай мясціны ў Афганістане і да лёсавызначальнай сустрэчы ў Каіры, калі ім пачала кіраваць таямнічая сіла знішчэння.

З Сабахам ён знаёміцца неяк зорным вечарам на ўзбярэжжы Ніла, дзе стаяў, вагаючыся, варта ці не зрабіць праходку ў даліну пірамід. Затрымлівала нейкая невядомая сіла. Узнікла падазрэнне, што гэта дух пагашанага святла, магутны Шайтан. Якраз у той самы момант з'яўляецца разам з чорным еўнухам Абдулахам Хасан-і-Сабах. Слова за слова — і Хасан запрашае іншаземца на ноч у свой гарэм. Сіла, якая перад гэтым няволіла Зіяда, нібыта адпусціла, і вандроўнік прымае запрашэнне будучага прарока.

Пад канец шчодрай вячэры ў палацы еўнух прыносіць залатыя наргілы, кальяны. На вачах у гаспадара з госцем закладае ў іх Масары-Шарыф — гашыш, выраблены са смалы найдалікатнейшых афганскіх канопляў. Ужо пасля першых зацяжак у Зіяда заплюшчваюцца вочы і ўзнікае адчуванне дабрастотнасці, балагасці. Тым часам гаспадар пачынае штукарыць з госцем. Загадвае лёкаям, каб чужынца ў стане салодкай дрымоты перанеслі ў гарэмны сад, размешчаны з тылу палаца. Потым еўнух з дапамогай гіпнозу пераконвае Зіяда, што той апынуўся ў раі прарока Мухамеда. Малады вандроўнік чуе там плёскат фантанаў і спевы птушак з індыйскіх джунгляў, замілоўваецца рознакветнымі раслінамі, якія ўсцілаюць фарфорава-нефрытнае тло, і пачуваецца так, быццам бы цела ягонае зусім страціла вагу.

Хасан дае знак музыкам. Пад прыцішаную мелодыю з сярэдзінных пакояў выходзяць аголеныя кадуны. Узбуджальна рухаючыся, яны паступова пераходзяць да мілавання. Зіяд спазнае напраўду райскія ўцехі. Ніводнае жаданне абмінутым не застаецца. Нарэшце, здаволіўшыся ва ўсім, госць правальваецца ў нейкі дзівосны паўсон. На дамоўлены знак Хасанавы прыслужнікі выносяць яго з храма. Прачынаецца Зіяд упэўнены, што зведаў слодыч існавання на тым свеце. Ён кідаецца ў ногі гаспадару. А Хасан, больш чым шчаслівы ў ролі Вялікага Майстра, абяцае, што наведванне раю можна і паўтарыць, калі госць цалкам падпарадкуецца ягонай волі. Знаходзячыся ў эйфарыі, Зіяд прысягае на вернасць новаму ўладару. Адразу ж праводзіцца рытуальнае пасвячэнне — пад левай лапаткай Зіяду вытатуіроўваюць зорку і паўмесяц.

Пасля трохмесячнага навучання, як абыходзіцца са зброяй, Хасан забірае ў Зіяда шаблю і біч, загадвае апрануцца як вандроўны дэрвіш і рушаць у напрамку Канстанцінопаля. Няхай вывучыць там хоць адну з гяурскіх моў. Трэба адшукаць тайныя суполкі ў няверных, а тады мэта — кіраваць у паўночна-заходні бок, ажно пакуль не дабярэцца туды, дзе жыве іхні правадыр. Варта скарыстаць і падман, і розныя хітрыкі, названыя мудрацом з Усходу, каб зблізіцца з ягонай світаю. А як толькі выдасца зручны момант, прасіць у Алаха сілы і наносіць высокаму ворагу смяротны ўдар.

Зіяд згаджаецца без развагі. Тады яны двое ідуць да збройні па прыладу справядлівасці. Спыняюцца каля нажоў з лёзамі ў выглядзе полымя. Хасан прапаноўвае адзін, тронак якога з драўніны ружы. Ды такі матэрыял расплюшчваецца ў магутнай лапе Зіядавай, нібыта пухір прывіду. Напалоханыя, што гэта благі знак, змоўшчыкі выбіраюць толькі што дасланы з Індыі кінжал, дзяржак якога з цяжкай і трывалай цікавіны, тамтэйшага дуба. Не адкладаючы, таго самага вечара Зіяд адпраўляецца ў канаваю дарогу.

За паўгода нялёгкай вандроўкі ён дамогся Канстанцінопаля. Пра яго знаходжанне ў горадзе на Басфоры звестак зусім мала. Бадай таму, што не прайшла марна Хасан-і-Сабахава навука заставацца непрыкметным. Ды і Зіяду ўдаецца такі наладзіць сувязі з сектаю гностыкаў Фібіяніта, што дае надзею выведаць больш пра тайныя асяродкі хрысціянскага свету. Трапляе ён у секту дзякуючы жанчыне, што, як даводзяць атаманскія крыніцы, насіла імя найвялікшай багіні гностыкаў. Паводле Ірэнея, звалася яна Барбела, а на жыццё зарабляла тым, што прадавала каханне.

Ірэней з грэблівасцю апісвае, як Барбела выкарыстоўвала сваё цела ў якасці нібыта багамі вызначанага знадабя, пры гэтым яшчэ сябе лічыла ці не роўнай Дзеве Марыі. Гэтая чарадзейка адной ночы выдае Зіяду сакрэт эліксіру жыцця: падмаўляе, каб з'еў сваё семя, перамешанае з сокамі яе цела. Паверыўшы, што здабыў і неабмежаваную моц, і вечнае жыццё, малады змагар бярэцца за вывучэнне твораў грэчаскіх ды габрэйскіх алхімікаў, што адпавядала і патрабаванням ягонага настаўніка. Перад ім адкрываецца свет ведаў і святла, падобны да тых, забароненых уцех, якія давялося спазнаць у райскім садзе Хасан-і-Сабаха. Барбела ж тым часам вяла ўсё гаворкі пра вялікую змяю, якая асляпляе ўсе душы, калі яны ў стане недасведчанасці, зжарае іх, а потым зноў выводзіць у аблічча свіней ды іншай жывёлы.

Зіяд пераймае ад гностыкаў тайныя веды, але намерваецца скарыстоўваць іх на свой, знішчальніцкі, манер. Праз Фібіяніта ён атрымлівае магчымасць перабрацца на поўнач. У рыззі асвячонага вар'ята ідзе па Балканах. Лічыцца, што ў Македоніі атрымлівае хроснае імя. Прыведзены да Самуіла, ён на словах адрокся ад прызнання толькі Мухамеда, прарока вайны. Прыкінуўся, што жадае перайсці ў веру прарока любові, што спрыяе канцу свету матэрыяльнага і ўваскрашэння вечна жывога духоўнага свету. Пасвячоныя далі яму імя Багуміл, свядома ўжыўшы найменне секты, каб запэўніць няверных у моцы боскай любові. У надзеі дамагчыся самага цэнтра хрысціянскай сілы і там выканаць святы абавязак, Багуміл Зіяд сваё цела аддае пасвячоным з хрысціян на ўзаемнае пакланенне цялеснай сутнасці. Праз цэлы свае і іхнія змагар спасцігае духоўны вопыт, які забяспечвае яму спакойнае існаванне сярод няверных. Упэўнены, што мусульманіна ўжо перацягнулі ў сваю веру, багумілы, адпаведна евангеллю ад Фамы, вястуюць надыходзячы канец свету. Афіцыйная царква іх ставіць у віну, што яна давяла свет да пагібелі, бессаромна служачы ўладару матэрыяльнага. Зіяд падтрымлівае іх у адмаўленні рэальнасці і заклікае пранікаць у нябачныя сферы задавальненняў, а таксама мовы. Паверыўшы, што маюць справу з вестуном мудрасці, кіраўнікі секты аддаюць яму Елену. А тая, з абліччам анёла чысціні, ахвяруе свой дух чарам цялеснага натхнення.

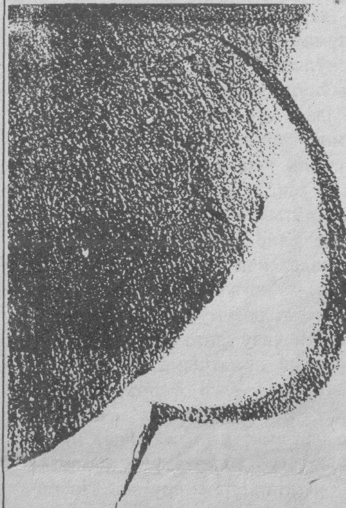

Ад жанчыны-святаркі Багуміл Зіяд выведвае план аховы Самуілавай крэпасці. Глыбокай ноччу пранікае ў каралеўскую апачывальню і дастае з пояса кінжал. Ужо занёсшы лязо справядлівасці, каб усадзіць яго Самуілу ў горла, адчувае сябе ва ўладзе той самай сілы, што не пускала яго ў даліну пірамід. Гэтага разу, упэўнены, што стрымлівае яго не Шайтан і не Алах, Багуміл Зіяд хавае кінжал назад у пояс і знікае ў начной цемры. Забраўшы Елену, ён уцякае на ўсход, відавочна, з намерам асесці ў сярэднім Афганістане, на радзіме.

Ірэней сцвярджае, што Зіяд не быў па ўсіх правілах уведзены ў секту гашышэнаў, паколькі ніхто не засведчыў такога выпадку, каб які-небудзь чалавек не выканаў загаду жахлівага Хасан-і-Сабаха. Ды хоць мусульманскія аўтары, асабліва Хадад і ягоная школа аднаначна выстаўляюць Багуміла Зіяда першым адэптам культу знішчэння, факт тое, што ў гісторыі не зафіксавана ніводнае забойства, якое магло б яму прыпісвацца. Амаль усе крыніцы пацвярджаюць, што забойства Барбелы, здзейсненае адзінаццаць гадоў пасля таго, як Зіяд пакінуў Канстанцінопаль — справа рук турка-вар'ята, учыненая ў пасцелі, на вяршыні любаярлівасці. Роля Зіяда ў асноўным зводзіцца да ўплыву на распаўсюджванне вестак пра канец свету, што захлёствалі Еўропу перад тысячным годам.

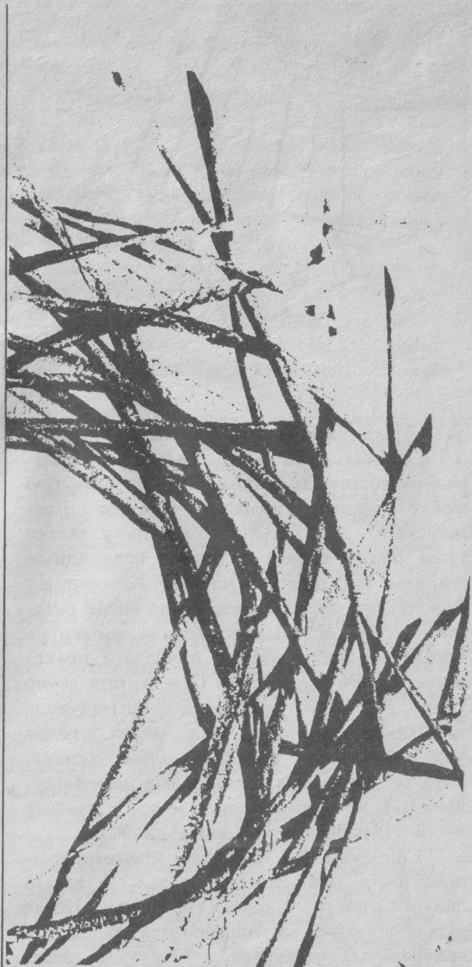

Далейшы лёс Багуміла Зіяда — прадмет пустых домневаў і здагадак. Раю на зямлі яму ўсё менела, а пасля таго як уцякла Елена, і зусім не стала. Апроч некалькіх запісаў па-тыбецку пра ягоную ўзвышаную смерць пісьмовых сведчанняў не засталося. Найбольш верагоднай можа быць версія, паводле якой Елена ўцякла, калі Зіяд аслабеў, уціхаміўся і паверыў у яе зямное каханне. Няўдалы забойца, відаць, перажываў і спавядаўся свайму богу, каючыся, што ў вырашальны момант не здолеў выканаць абяцання, дадзенага Хасан-і-Сабаху. Ён вяртаецца ў Афганістан, але ў родных мясцінах застае мангольскую конніцу. Хаваецца па гарах, потым накіроўваецца ў Індыю. Пасля доўгіх блуканняў апынаецца перад храмам у Бенарэсе. Бачыць там трох голенаголовых манахаў і адчувае прысутнасць той самай сілы, якая перашкодзіла яму адабраць у чалавека жыццё.

Усё яшчэ ў ліхаманкавай пагоні за самім сабою, Багуміл Зіяд разумее, што ад спакусаў багацця і гвалту яго ўвесь час ахіляе сіла суадчування з іншымі. Ён пазнае памыснасць усмешкі Буды і ягоную моц на тварах манахаў. Падае ніц перад імі, плача доўга, няўцешна. Будысты прымаюць яго ў сваю сангху, пераканаўшыся, што вандроўнікавы веды па тантры і алхіміі роўныя іхнім. Разам накіроўваюцца яны на Тыбет, каб удзельнічаць у пошуках новага Далай Ламы. З той пары і да проста апісанага моманту Зіядавай смерці праходзіць каля шаснаццаці гадоў. Найхутчэй, якраз у гэты, апошні, перыяд свайго жыцця Багуміл Зіяд спасціг сутнасць жаночага элемента свету, якая ўпершыню адкрылася яму праз гашыш і любоўныя ўцехі ў садзе Хасан-і-Сабаха.

Пры адной з апошніх сваіх медытацый Зіяд чуе, як Калі Ма, трасучы вянком з людскіх чарапоў на шыі, прамаўляе словы апошняга жаху. І ўжо праз дзень Багуміл Зіяд ідзе да кіраўніка ламасэрыі і заяўляе, што гатовы пераўзысці існасць цялесную. Манахі адводзяць яго ў келлю-самотніцу, дзе пасля развітання са светам самсары ён патанае ў глыбокую медытацыю. Праз тры дні галоўнік ламасэрыі адмыкае келлю, падыходзіць да здранцвелага Зіяда і ўтыкае вострую дзіду ў размяшчэнне восьмай чакры на самым версе чэрапа. Тонучы ў зіхотка-белае чыстае святло, Зіяд пакідае цела, у той час як перад вачыма разгортваецца ўсё жыццё.

Цела Зіядава заносяць на вяршыню гары і дзёрстаюць нажамі на кавалкі. Сцярвятнікі пажыраюць яго хутка, што ў тыбецкіх кнігах занатоўваецца як добры знак дзеля наступнай Зіядавай інкарнацыі. Разам з тым ён стае белым святлом, якое назаўжды злучана з Калі Ма ў цішы нябачнай бясконцасці. Без жадання новых целаў Багуміл Зіяд назаўжды застаецца па той бок ланцуга нараджэнняў і паміранняў.

З сербскахарвацкай мовы пераклаў Іван ЧАРОТА.

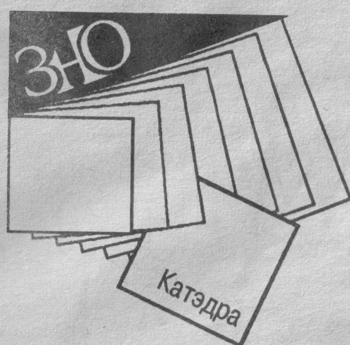

Мікалай КРУКОЎСКІ,
доктар філасофскіх навук

ЦІ ЎРАТУЕ НАС ПРЫГАЖОСЦЬ?

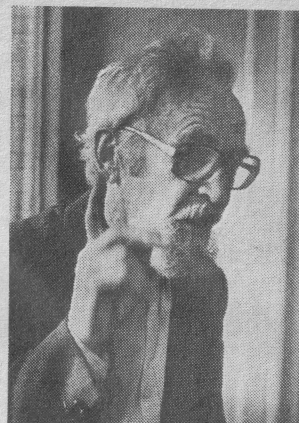

Можна ўявіць сабе іранічную ўхмылку чытача. Гэта зараз, пры нашых цяперашніх абставінах успамінаць тую славутую фразу нашага вялікага земляка Дастаеўскага? Тут хутчэй прыйдуць у галаву зусім іншыя словы, сказаныя неяк адным старцам з Опцінай пустэльні Канстанціну Лявонцьеву: зараз самую прыгажосць ратаваць трэба! Асабліва ж з'едліва хмыкнуць некаторыя нашы дзеячы з урада і пракамуністычнага Вярхоўнага Савета, што даўно ўжо не без цынічнага крывадушша заклікаюць спярша накарміць народ, а пасля ўжо пра ўсялякі там сацкультбыт думаць. Што тут возьмеш з прававерных марксістаў-ленінцаў: «Экономика прежде всего, красота — лишь надстроечная категория!».

Сапраўды, і ў недалёкім мінулым прыгажосць у нас цанілася толькі ў якасці нейкага гарніру. А цяпер тым больш. Нават курсы эстэтыкі ва універсітэтах ды іншых навучальных установах, што так ці гэтак, але чыталіся там, зараз паціху пачынаюць скарачацца. А ўжо рыначная эканоміка, куды зноў-такі перакінулася мноства ўсё тых жа марксістаў-ленінцаў, пагражае канчаткова прыкончыць прыгажосць, зрабіўшы прадажнай яе, нібы прастытутку. Сумнае гэта параўнанне заўсёды, між іншым, прыходзіць на розум, калі глядзіш на карціны, што нашы мастакі-бедалагі змушаны выстаўляць на праспекце для продажу. Карціны тыя гэтак жа густа і з такой жа аднастайнасцю расфарбаваны і напамаджаны, як і дзяўчаты, што круцяцца вечарамі каля гатэля «Юбілейны». А на прафесійных выставах другая бяда: прыгажосць там, як кажуць, і ўвогуле не начавала. Там разлік ужо зусім на другія густы, і замест прыгажосці там даўно ўжо пануе яе супраціўніца — брыдота. Але і тая спрабуе ўхмыляцца да гледача вуглавата перакошанай з трупнымі плямамі падабізнаю твару ў надзеі сыйсці за прыгажосць або хоць проста прыйсціся яму даспадобы. Заявіў жа неяк адзін маскоўскі крытык у нас на падобнай выставе, грасіруючы па-сталічнаму: «Смотрите, как это красиво!». Гледачы толькі дзіву даваліся, ці то ён сам ужо такі дурны і сляпы, што бачыць зусім не тое, ці другіх робіць дурнямі, як у той казцы ў Андэрсэна, ці наогул у яго ўсіх у нас, як у Расіі кажуць, «крыша паехала». Але ж няёмка паказацца перад іншымі ў невыгодным святле, вось і прыходзілася падтакваць, хоць і чакаючы ў душы на тое дзіця, што нарэшце скажа: кароль жа голы!

Справа з прыгажосцю, аднак, не такая ўжо і простая. Прыгажосць сапраўды ў многім залежыць і ад асабістага густу. Нездарма некалі Вальтэр з уласцівай яму парадаксальнасцю стылю пісаў, што і рапуха лічыць свайго рапушынага кавалера прыгожым. Мы ж, аднак, людзі, а не рапухі, і павінна ўсё-ткі існаваць нейкая агульная для ўсіх нас мера, у тым ліку і мера прыгажосці. Прыгажосць, як і яе эстэтычны антыпод брыдота, мае аб'ектыўна-суб'ектыўны характар і, значыць, не так ужо моцна залежыць ад таго, паехала чыя-небудзь «крыша» ці не. Гэта можа быць сказана і пра сучаснасць, калі сапраўды часам думаецца, што прыгажосць назаўсёды пакінула наш грэшны свет. Ды і не толькі прыгажосць. Фрыдрых Ніцшэ яшчэ ў другой палове мінулага стагоддзя канстатаваў не без зларадства, што і Бог памёр.

Цяжка, аднак, гаварыць зараз пра прыгажосць і наогул эстэтыку прафесійнаю мовай, настолькі здратавана яна была гойсаннем афіцыйных марксісцка-ленінскіх партыйных эстэтыкаў. Ідэал, гармонія, рэальнае і ідэальнае, форма і змест, агульнае і асаблівае, пачуццёвае і рацыянальнае — усе гэтыя словы так замусоліліся адэптамі сацрэалістычнай навукі аб прыгожым, што і ўжываць іх не хочацца, хоць яны, тыя словы, і ні пры чым. Паявіліся ва ўжыванні яны задоўга яшчэ да Гегеля, а ў Гегелеўскай эстэтыцы набылі адточаны тэрміналагічны сэнс. Як і самі яго славутыя «Лекцыі па эстэтыцы» заставаліся ў нас, ды й цяпер пакуль яшчэ застаюцца, адзінай магутнай скалой сярод мутна-бурлівага акіяна навукападобнае балбатні. На скале той, між іншым, знаходзіў сабе некалі ратаўнічы прытулак і аўтар гэтых радкоў.

Дык вось, гаворачы моваю добрага старога Гегеля, прыгажосць узнікае ў прадмеце нашае ацэнкі, ці, каб ужо быць зусім дакладным, у аб'екце эстэтычнае паставы, толькі тады, калі ў ім яго форма і змест, рэальнае і ідэальнае, асаблівае і агульнае, з'ява і сутнасць утвараюць паміж сабою гарманічнае адзінства (у самога Гегеля нават тоеснасць). Калі ў ролі такога аб'екта выступае, напрыклад, чалавек, то ён абавязкова павінен уяўляць сабою гармонію душы і цела, розуму і пачуцця, сацыяльнага і жывёльнага, альтруістычнага і эгаістычнага. І ў самім ацэншчыку, ці суб'екце эстэтычнай паставы, павінна месца такая ж гармонія паміж яго розумам і пачуццём, светапоглядам і сузіраннем. Яшчэ ў большай ступені адносіцца гэта да мастака як стваральніка прыгажосці. Зрэшты, Гегель тлумачыў усё гэта нават прасцей: прыгожым з'яўляецца той прадмет, у якім праз яго рэчыўную, матэрыяльную абалонку «прасвечвае» ідэя, дух, Бог.

Няхай мне даруе чытач за некалькі акадэмічны стыль гэтага абзаца, але ў ім заключаецца ўся, як казалі раней, квінтэсенцыя эстэтыкі і прыгажосці. І няхай не абвінавачвае мяне заадно ў схематызме. Схематычна паказанай можа быць існа толькі лагічная, а логіка, як вядома, ёсць галоўны інструмент розуму, дарма што Леў Шастоў і параўноўваў логіку з кайданамі. Без удзелу розуму немагчыма зразумець і прыроду прыгожага. Калі ўспрымаць яго толькі тым, што М.Бахцін называў эўфемістычна «нізам», што, дарэчы, цяпер пераважна і робіцца, то гэта ўжо будзе не прыгожае, а нешта зусім другое. Прыгажосць успрымаецца і галавой, а не толькі аднымі геніталіямі. Словам, логіка прыгажосці існуе.

Больш таго, гэта не проста логіка, а логіка дыялектычная. І не трэба, калі ласка, палохацца такога выразу. Дыялектычная логіка не ёсць толькі парадженне марксізму-ленінізму і дыялектычнага матэрыялізму, як пра тое пішуць нярэдка радыкальна настроеныя публіцысты. Дыялектычная логіка, а дакладней яе можна было б называць проста дыялектыкай, узнікла яшчэ ў антычныя часы, і да яе з найвялікшай павагай адносіліся лепшыя розумы чалавецтва, такія, як Геракліт, Платон, Кант, Гегель, Салаўёў, Фларэнскі, Ясперс, Лосеў і многія іншыя. Марксізм-ленінізм, дарэчы, таму і пацярпеў гістарычны крах, што не ўтрымаўся на пазіцыях дыялектыкі, ператтварыўшыся, асабліва пад ленінскім пяром, у нешта дагматычна аднабаковае і тупое, не кажучы ўжо пра сталінскія «гениальные труды». Ды і ў самога Маркса, нягледзячы на заслужанае ім мейсца ў гісторыі філасофіі, вернасці гегелеўскай дыялектыцы хапіла, як падсмейваўся яшчэ С.Булгакаў, толькі на першую главу «Капітала».

Дыялектыка мае вельмі шырокі, універсальны, я б сказаў, дыяпазон стасавання. Але самае поўнае і выразлівае ўцеляснение дыялектыкі мы знаходзім у эстэтыцы і яе катэгорыях, у прыгожым у першую чаргу. Калі існіна ў дыялектычнай логіцы выступае як адзінства процілеглых сцверджанняў, г.зн., згодна прынцыпу не «або-або», а «і-і» (гэта сталі разумець, між іншым, зараз і многія палітыкі, аддаючы перавагу кансенсусу і цэнтрызму перад экстрэмісцкімі крайнасцямі), калі ў эканоміцы, як мы бачылі, выразна назіраецца імкненне да аналагічнага адзінства ў плане раўнавагі прапановы і попыту, працоўна-затратнай і спажывецкай вартасцяў, то ў эстэтычнай катэгорыі прыгожага яно выступае як тое, што яшчэ старажытныя грэкі акрэслівалі як гармонію, і перш за ўсё гармонію духу і матэрыі, душы і цела, розуму і пачуцця, поліса і індывіда. Гармонія, як вядома, вельмі шырокае па сэнсе слова. У Гамэра яно абазначала скабу, якой змацоўваліся дошкі ў кадлубе карабля. Піфагарэйцы называлі гармоніяй таямнічасуладную музыку нябесных сфераў, нескавальна прыгожую, хоць і нячутную звычайнаму вуху. Але ва ўсіх шматлікіх сваіх іпастасях гэта слова захоўвала той асноўны яго сэнс, што нададзены быў яму Гераклітам: адзінства процілегласцяў. І ў гэтым сваім пастаянным сэнсе яно цесна звязана з паняццем не толькі прыгажосці, але і дасканаласці як вышэйшай ступені існавання.

Таму і прыгажосць у сваю чаргу заўсёды выступае перад намі не толькі як пэўная эстэтычная прыправа або гарнір да чагосьці куды больш важнага, але як наогул вышэйшая ступень дасканаласці і, значыць, як нешта само па сабе найбольш важнае і каштоўнае для нас, як менавіта вышэйшая якасць жыцця ў цэлым, жыцця і духоўнага і матэрыяльнага. Больш таго, гэта вышэйшая якасць быцця наогул, як пісаў М.Бярдзяеў. Вось чаму Чарнышэўскі акрэсліваў у свой час прыгожае як жыццё, якое ёсць і якім яно павінна быць, а Дастаеўскі горача спадзяваўся, што толькі прыгажосць і ўратуе свет. Менавіта ж таму прыгажосць выходзіць далёка за рамкі толькі эстэтычных каштоўнасцяў, што рэалізуецца пераважна ў сферы мастацтва. Яна адыгрывае ў жыцці чалавечага грамадства нешта накшталт своеасаблівага тэрмометра, які паказвае, наколькі нармальнае і здаровае гэта жыццё ў цэлым, паказвае амаль што з матэматычнай дакладнасцю, і, што самае галоўнае, паказвае аб'ектыўна, рэальна, а не па чыёмусьці суб'ектыўнаму самаадчуванню. У самаадчуванні можна да ўсяго прывыкнуць і, дарэчы, так сапсаваць свой густ, што прыгожай здасца і самая пачварная брыдота, як у выпадку з памянёным маскоўскім крытыкам. Праўда, quod Licet Jovi non Licet bovi і сапсаванасцю або дрэннай прывычкай можна было б растлумачыць паводзіны многіх, на жаль, маладых людзей, што равуць ад захаплення, слухаючы аглушальную рокбрыдоту, або смакуюць палотны, намаляваныя гразёю, разведзенай на сперме. Але калі тое ж робіць масціты крытык, які ведае, што такое Моцарт і Рафаэль, то ў мяне, грэшнага, міжвольна закрадваецца нядобрая думка, а ці не робіцца гэта знарок.

Вось такою выступае перад намі прыгажосць, так бы мовіць, у ідэале. А цяпер глянем, як абстаяць з ёю справы ў рэальным, акаляючым нас зараз жыцці... Мой ты Божа! Жыццё гэта настолькі далёкае ад прыгажосці, што і гаварыць пра яе няёмка, а тым болей яшчэ пра гармонію. Шмат гадоў таму, займаючыся эстэтыкай чалавека і канструюючы тэарэтычна ў кнізе «Логіка прыгажосці» самыя розныя эстэтычныя яго тыпы, пачынаючы з прыгожага і канчаючы брыдкім, удалося тады многае з сённяшняга прадбачыць. Але ў колькасным, так бы мовіць, сэнсе рэчаіснасць перавысіла самыя змрочныя і панурыя прадказанні. І пісаў тады, напрыклад, што ў перыяд занепаду пэўнай грамадскай фармацыі (наўмысная абстрактнасць выкладу служыла добрым эзопавым прыёмам) першапачаткова нармальны, цэласны чалавек распадаецца на жывёльна-сексуальнага эгаіста і абстрактна-альтруістычнага містыка. Але каб гэты эгаіст гвалціў уласную шасцігадовую дачушку або каб па тэлебачанні ўсур'ёз паказваліся бязглуздыя парады дамарошчаных калдуноў — такое, прызнацца, і ў галаву неяк не прыходзіла. Проста аглушальным аказаўся дыяпазон дысгарманічнай палярызацыі і распаду нашага шматпакутнага грамадства і яшчэ больша яго пакутніка — чалавека. Жыццёвая рэальнасць, што й казаць, далёка перавысіла ідэальную логіку.

Характэрна пры гэтым, што азначаны распад адбываўся і адбываецца зараз выразна аднабакова, з перавагай індывідуалізму, жывёльнасці і цынізму, што, як убачым крыху ніжэй, мае свае прычыны. Я не буду ўжо чапаць Чакацілу і яму падобных выродкаў: у сям'і, як кажуць, заўсёды не без вырадка. Звярну ўвагу на кіруючую нашу «эліту», што складаецца пераважна з прадстаўнікоў «ума, чести и совести нашей эпохи». Пасля выкрыцця ў такіх страшных калектыўных злачынствах, як хаця б тыя ж Курапаты, пасля так ці гэтак, але саўдзельнічання ў сапраўдным развале краіны, пасля асабістага знеслаўлення з удзелам у брудных, ганебных справах, яны па-ранейшаму сядзяць у кіруючых крэслах, дзе, забіўшы, напрыклад, чалавека, могуць спакойна талкаваць пра прававую дзяржаву. Мой ты Божа! Стары Гегель акрэсліваў некалі дзяржаву як рэальнасць маральнай ідэі. Пра якую мараль і якую дзяржаву можна гаварыць у нас? Брандт, напрыклад, будучы канцлерам ФРГ, адразу ж падаў у адстаўку, як толькі даведаўся, што не дагледзеў у сваім акружэнні камуністычнага шпіёна. А гэтыя... яны б самі сталі шпіёнамі і прадалі б уласную дзяржаву, каб імі толькі не грэбавалі замежныя спецслужбы. Якая ўжо тут прыгажосць і якая гармонія!

З гармоніяй і прыгажосцю справа ў нас абстаяла, аднак, яшчэ складаней. Хаць і ставілі яе, гармонію, афіцыйнаю мэтай камуністычнага развіцця, даставалася ёй у нас, як у Леніна Канту, і злева, і справа. У першыя паслякастрычніцкія гады іх абедзвюх імкнуліся ўвогуле «сбросить с парохода современности». «Сожжем Рафаэля, растопчем искусства цветы!», — заклікаў бальшавіцкі паэт Кірылаў. Нават Маякоўскі, самая трагічная фігура тых трагічных часоў, не ўтрымаўся, каб не ўшчыкнуць гарманічны пушкінскі аўтарытэт: «Я даже ямбом подсюсюкнул, чтоб только быть приятней вам». Усё тое рабілася ў імя будучага, называючыся футурызмам, супрэматызмам, авангардызмам і г.д. І насіла, між іншым, чыста бальшавіцкі ваяўнічы характар. Варта толькі ўспомніць, як яны адносіліся да рэалістаў-ахрраўцаў у першыя месяцы і гады савецкай улады. Нават Леніну даставалася ад іх. І «искусства цветы» яны здорава такі, трэба прызнаць, патапталі. Сучасны крызіс сусветнага мастацтва і смяротная хвароба прыгажосці, што Герберт Рыд акрэсліваў як сацыяльную шызафрэнію, вядзе шмат у чым свой пачатак адтуль. А калі далейшае развіццё краіны пакацілася пад вадзіцельствам Сталіна па зусім ужо другой каляіне і архі-р-рэвалюцыйнае мастацтва перастала яму быць патрэбным, многія з гэтых авангардыстаў раз'ехаліся па ўсім свеце, знайшоўшы там зусім іншую сацыяльную глебу. На гэтай глебе яны працягвалі вырошчваць свае штучныя папяровыя кветкі, абслугоўваючы, як было метка паказана Лукіна Вісконці ў яго фільме «Сямейны партрэт у інтэр'еры», людзей зусім іншае чалавечае пробы. Дзіву даешся, калі бачыш, як некаторыя нашы адукаваныя, сур'ёзныя людзі зараз пачціва, зусім як у Андэрсэна, здымаюць свае капелюшы перад Малевічам, Кандзінскім, Шагалам, Лісіцкім, аддаючы ў той жа час няшчаднай анафеме не толькі бальшавікоў і марксістаў, але і ўсё сваё прагрэсіўна-культурнае мінулае аж да дзекабрыстаў уключна. Тым болей парадаксальна, што менавіта такое мастацтва ў часы так званага застою само стала сцягам эстэтычнага пратэсту, як бы зноўку ўспомніўшы сваю былую рэвалюцыйную хвацкасць.

Але ўсё-такі факт, што планетарна-касмапалітычная архірэвалюцыйнасць таго мастацтва ў самым сваім пачатку была шчырая і насіла рамантычна-ўзнёслы характар. І не толькі ў мастацтве. Такімі былі і самі тадышнія палітыкі, уключаючы нават бязлітасна-жалезнага Феліксa. Гэта былі людзі трагічнага кшталту, фанатычна (нездарма ж слова «фанатык» так сугучна са старагрэчаскім словам thãnatos, што значыць «смерць») адданыя сваёй ідэі, дзеля якой яны не шкадавалі ні свайго, ні тым болей жыцця чужога. Існавалі і да бальшавікоў: Жалябаў, Пяроўская, зямляк наш Ігнат Грыняўвіцкі. Гэта былі тыя самыя людзі, якіх меў на ўвазе Гегель, калі гаварыў, што ў пачатку кожнай эпохі так ці гэтак выдатныя яе людзі выступаюць у форме трагічнага, а ў канцы яе — у форме камічнага. Нездарма ж тыя словы прыводзіць і Маркс у самым першым радку сваёй працы «Васемнаццатае брумэра Луі Банапарта». Словы тыя часта цытаваліся партыйнымі ідэолагамі, але мала хто бачыў іх змрочна-прароцкі сэнс. Дык вось дзеячам той трагічнай эпохі, уключаючы і палітыкаў і мастакоў, гармонія і прыгажосць былі зусім не даспадобы.

Сістэма была даражэй для іх, чым жывыя канкрэтныя людзі. Суровыя абставіны часу ставілі перад імі задачу самаахвярнае барацьбы, і ў гэтым была пэўная аб'ектыўна-гістарычная неабходнасць: новае сапраўды нараджаецца ў муках. У гэтым менавіта сэнс гегелеўскага разумення катэгорыі трагічнага. Патрэбнымі былі тады гераічна-кіпцюрастыя сокалы, хоць і лёталі яны ў халоднай пустэчы неба, часта падаючы адтуль мёртвымі, з акрываўленым пер'ем, як красамоўна апісваў гэта Горкі. А гарманічная прыгажосць з такой вышыні сапраўды здавалася тады больш блізкай да тлустых пінгвінаў і гагар, а то, можа, і да вужоў.

Падвёў тут, аднак, што называецца, суб'ектыўны фактар, і гераічна-трагічнае ператварылася ў трагічную памылку, а затым і ў трагічную віну. Азначаныя дзеячы хутка перасталі ўсведамляць сабе, што такая жорсткая самаахвярнасць, такое бязлітаснае падпарадкаванне асобы грамадскаму інтарэсу і бескантрольны дзяржаўны дыктат ёсць толькі першая, часовая, хоць і адказнейшая ступень гістарычнага развіцця, толькі сродак і сродак увогуле, як паказалі еўрапейскія рэвалюцыі, цяжкаапраўдальны для рэалізацыі асноўнай, галоўнай мэты — дасягненне так ці гэтак усеагульнага шчасця, а значыць, і гармоніі і прыгажосці. Ва ўмовах жа тагачаснай Расіі такія сродкі ў прынцыпе былі недапушчальнымі, бо занадта высокая была ўзята бальшавікамі мэта: пераскочыць праз цэлую гістарычную эпоху. Пра небяспеку перараджэння такога неабгрунтаванага гісторыяй гераізму ў дэспатызм іх папярэджвалі і Лаўроў, і Пляханаў, і славутыя «Вехі», а яшчэ задоўга да іх з'яўлення на гістарычнай арэне, у другой палове XIX стагоддзя і Герберт Спенсер у яго вядомым прароцкім эсэ пад выразістай назвай «Дарога да рабства». Папярэджваў пазней, між іншым, і сам стваральнік сакалінага вобраза Максім Горкі. Аднак палітычная вузкалобасць і невуцтва ў спалучэнні з гістарычнай абмежаванасцю самога марксізму (устаноўка на тупы, аднабокі матэрыялізм, хоць і называўся ён дыялектычным, і разлік на грубаматэрыяльную сілу, што па-свойму выразіста паказаў Шадр у вядомай скульптуры «Булыжник — оружие пролетариата») якраз і прывялі да таго, што запанавала ў няшчаснай Расіі на семдзесят з лішкам гадоў. Пляханаў, падтрунььваючы над Леніным за яго бесклапотнасць адносна філасофска-маральнае праблематыкі, параўноўваў бальшавікоў са шчадрынскім саветнікам Івановым, які, згодна вялікаму сатырыку, быў настолькі малых памераў, што «решительно не мог вместить в себя ничего пространного». Справядлівасць і меткасць такога параўнання выступае ва ўсёй яго красамоўнасці, калі паставіць па ранжыру вядучых дзеячаў расейскага рэвалюцыйнага і пострэвалюцыйнага руху: Бакунін, Жалябаў, Пляханаў, Ленін, Сталін, Хрушчоў, Брэжнеў, Чарненка. Сапраўды, як любіў гаварыць Напалеон, du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas (ад вялікага да смешнага адзін толькі крок). А на цяперашніх іх прадаўжальнікаў ужо і камічнага не хапае. Згодна тэарэтычнай эстэтыцы, на іх долю застаюцца малапачцівыя катэгорыі нізасці і брыдоты.

Азначаная тут заканамернасць выразна прасочваецца не толькі ў персаналіях, але па ўсёй лініі развіцця як самога савецкага чалавека, так і створаной ім савецкай жа культуры, асабліва выразна выступаючы ў стылёвай дынаміцы яе мастацтва. У архітэктуры, у музыцы, у прыкладным мастацтве, і найболей наглядна ў літаратуры, тэатры, кіно — усюды мы бачым гэтую сакраментальную траекторыю развіцця: спачатку круты, амаль вертыкальны ўзлёт уверх і затым такое ж імклівае, са свістам у крылах падзенне, поўнасцю мінаючы стадыю спакойнага гарызантальнага лёту.

Як жа, аднак, здарылася, што толькі ўзляцеўшы, мы адразу ж перайшлі ў смяротнае піке? Як здарылася, што імклівыя, гордыя сокалы ператварыліся ў паскудных вужоў, а арліная перспектыва стала перспектываю жаб, як пісаў усё той жа бязлітасны Ніцшэ? That is the question, сказаў бы тут шэкспіраўскі Гамлет. Вось сапраўды над чым варта ўсім нам задумацца. Я рашуча не згодзен, напрыклад, з маскоўскім крытыкам Карабчыеўскім, калі ён Маякоўскага называў прыстасаванцам і Веру Фігнер ставіў на адну дошку з Лаўрэнціем Берыя. У гэтым бачыцца той самы бальшавіцкі максімалізм, супраць якога змагаўся і сам Карабчыеўскі, максімалізм яшчэ больш, можа быць, небяспечны, чым у бальшавікоў, бо ён разгойдвае і без таго ўжо разгайданы гісторыяй маятнік. Але і нельга адмовіць таго, што і Фігнер і Берыя знаходзяцца сапраўды на адной гістарычнай лініі. Лінія гэта не прамая і не крывая нават, а ламаная, і ў самым пачатку яе была Вера Фігнер, а ў самым канцы — Берыя. А розніца паміж імі, як у матэматыцы розніца паміж плюсам і мінусам, а ў штодзённым жыцці — як розніца паміж рамантызмам гарачай, нястрыманай маладосці і delirium senex старасці.

Што ж перабіла, зламала нам гэтую лінію, што нас прымусіла зараз пікіраваць, не паспрабаваўшы нават шчасця спакойнага гарызантальнага лёту, і не пікіраваць нават, а бязладна падаць, развальваючыся на кавалкі? Прычын тут увогуле бачыцца дзве. Першая, так бы мовіць, больш-менш мясцовага характару, якую ў прынцыпе мы ўжо ведаем і пра якую пісаў Пляханаў, папярэджваючы Леніна, што ў Расіі гісторыя не змалола яшчэ той мукі, з якой можна было б спячы пірог сацыялізму. Гэта ўсё яшчэ, аднак, артадаксальна-марксісцкая, сацыял-дэмакратычная крытыка пракамуністычнага ленінізму, якая бачыла толькі сацыяльна-класавыя прычыны. А была яшчэ і куды больш важкая, дзейсная, менавіта нацыянальная прычына, якая заключалася ў самім характары рускага народа. Сфармаваны гісторыяй у палярызаванай сацыяльнай прасторы паміж крайнасцямі Івана Жахлівага і Ямелькі Пугачова, ён ніяк ужо не мог затрымацца на залатой сярэдзіне. Успомнім блокаўскае «грешить бесстыдно, непробудно» альбо А.Талстога: «Коль любить, так без оглядки, коль рубнуть, так уж сплеча...» Вось і дарубаліся. Шчаслівае пачуццё гармоніі і дагэтуль як быццам застаецца Расіі чужым. Я са страхам гляджу, напрыклад, у які бок яе маятнік ляціць цяпер, рассякаючы са свістам паветра, як у Эдгара По. Быў грамабойны трыбун Маякоўскі — цяпер мацяршчыннік Лімонаў. Была лірыка тыпу: «Я на подвиг тебя провожала», цяпер пішуць пад баркоўскага Луку Мудзішчава. Была ўрачыста-паланезная Вера Мухіна — цяпер увогуле немаведама хто і што. І не толькі ў культуры, але і ў эканоміцы, пра якую там, дарэчы, зараз уся гаворка, і зноў-такі з той жа тупой аднабаковасцю. У эканоміцы раней — фрунтавая каманднa-адміністратыўная сістэма, цяпер усе кідаюцца ў чыста рыначную эканоміку тыпу смітаўскага Laissez faire, г.зн., у эканоміку дзікага капіталізму XIX стагоддзя. А тым часам нават у Амерыцы даўно ўжо эканоміка мае змеша-

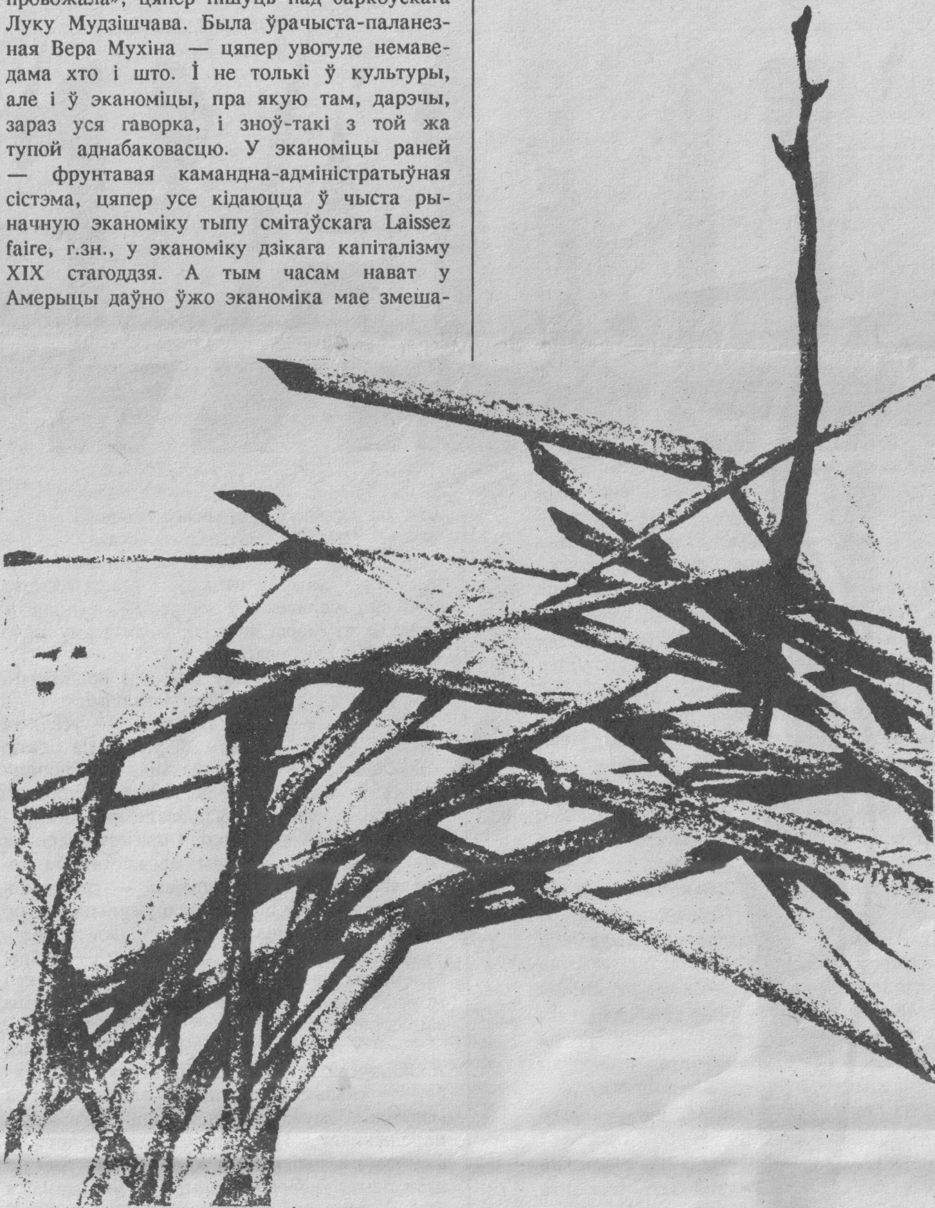

ны характар і ўсе там добра разумеюць, што трэба неяк спалучаць Кейнса і Фрыдмэна, дзяржаву і рынак. Варта глянуць хоць бы ў папулярныя зараз у нас падручнікі Самуэльсана або Мак-Конела і Бру, каб упэўніцца ў гэтым. А ў прававой галіне? Была бязлітасная дыктатура, стаў анархічны «беспредел». Раней расстрэльвалі за фарцоўку і на доўгія гады саджалі ў турму за адносна нязначныя праступкі, цяпер можна красці ўсё і нават увесці ў сталіцу танкі з мэтаю дзяржаўнага перавароту. Смеху толькі варта, як вялі сябе, напрыклад, маскоўскія «дэмакраты» пасля ўсім вядомага жніўеньскага путчу. Быццам і не ведалі, што другая частка ў слове «дэмакратыя» абазначае ўладу, а не саладкавата-ліберальнае славаблудства.

А ў дэмакратыі як залатой сярэдзіне якраз і заключана ўся соль праблемы. Менавіта дэмакратыя ёсць такі стан грамадства, калі ў ім гарманічна спалучаецца асоба і грамадства, індывід і дзяржава, эканоміка і культура, матэрыя і дух, кулакі і дабро, калі ўжо ўспомніць нашумелы ў свой час куняеўскі верш. Менавіта ў дэмакратычныя перыяды і чалавек і мастацтва пачынаюць адпавядаць катэгорыі прыгожага. Калі ўжо працягваць карыстацца нашай заезджанай крыху метафарай, гэта якраз такія часы, калі соцыум знаходзіцца ў фазе свабоднага гарызантальнага палёту і менавіта на тыя часы і прыпадае перыяд найвышэйшага яго сацыя-культурнага росквіту, аб чым сведчыць уся гісторыя, пачынаючы амаль што з эпохі Старажытнага Егіпта.

Даўно ўжо існуе пэўная лагічная мадэль гісторыі культуры, мадэль яе развіцця. Каранямі сваімі яна ўзыходзіць яшчэ да Платона, пазней сустракаецца ў Джамбатыста Віка, амаль поўную, хоць і ў ідэальна-абстрактнай форме, распрацоўку атрымала ў Гегеля. У навейшыя часы на эмпірычным узроўні была падтрымана Шпенглерам, Тойнбі, Сарокіным. Працаваў над ёю амаль трыццаць гадоў і аўтар гэтых радкоў, пераважна ў эстэтычнай тэматыцы і, зразумела ж, пад камуфляжным прыкрыццём марксісцкай ідэалогіі. Згодна гэтай мадэлі, або канцэпцыі, культура кожнай эпохі перажывае выразна акрэсленыя фазы ў сваім развіцці. У перыяд свайго станаўлення, ці, гаворачы моваю Шпенглера, вясны, яна носіць строгі, пурытанскі характар. У ёй пераважае духоўнае над матэрыяльным, ідэальнае над рэальным, розум над пачуццём, што ў эстэтычным аспекце набывае характар велічнасці і ўзнёсласці, а ў самым пачатку — і аптымістычна-гераічны трагізм. У перыяд яе росквіту, альбо лета, азначаныя дыялектычна процілеглыя пары спалучаюцца ў гарманічным адзінстве, і менавіта тады рэалізуецца ў ёй катэгорыя прыгожага, менавіта тады духоўнае і матэрыяльнае, ідэальнае і рэальнае, розум і пачуццёвасць утвараюць сабой тую шчаслівую гармонію, пра якую заўсёды марыла чалавецтва і якая выступае як прыгажосць. Калі, далей, сонца культуры пачынае хіліцца да захаду і наступае вечар яе, або восень, пераважае ўжо матэрыяльнае над духоўным, рэальнае над ідэальным, пачуццёвасць над розумам, і тады наступае эпоха насмешлівага развітання, як пісаў Маркс, са сваім мінулым, эпоха камічнага, а ў самым канцы яе — і нізкага. Высмейваецца ўсё, што лічылася калісьці святым, распачынаецца баль у часе чумы. Вось такую, дарэчы, эпоху перажываем цяпер і мы. І, нарэшце, апошняя фаза культурнага развіцця, фаза, так бы мовіць, зімы — гэта поўны распад культуры, абсалютнае процістаянне ўсіх азначаных вышэй, звязаных звычайна паміж сабой дыялектычных палюсоў, узаемная зласлівасць і нянавісць, што канчаткова знаходзіць увасабленне ў звярыным аскале грамадзянскай вайны, як яе ўявіў сабе Сальвадор Далі. На вялікі жаль, такая зіма лягла там-сям на тэрыторыі былога СССР, паасобныя сняжынкі лётаюць ужо і ў нас...

У чыста лагічным сэнсе канцэпцыя гэтая амаль што бездакорная. Пацвярджаюць гэта ў той або іншай ступені і нашы мясцовыя даследаванні яе са стасаваннем навейшых навуковых метадаў: агульнай тэорыі сістэм, мнагазначнай логікі, тэорыі размытых мностваў. Перанесена была тая канцэпцыя ўпершыню ў нас і на самога чалавека як на аб'ект эстэтычнай паставы і атрыманы рэзультаты, што апярэджвалі нават адпаведныя даследаванні амерыканцаў. Усё гэта, аднак, вельмі не падабалася маскоўскім сталічным мэтрам: як гэта там нейкія правінцыялы смеюць брацца за распрацоўку самастойных канцэптуальных поглядаў? І, навесіўшы ярлык схематызму, дружна замоўчвалі нашыя распрацоўкі. Замоўчваюцца, зрэшты, яны і зараз... Што ж датычыцца схематызму, дык геаметрыя Эўкліда таксама суцэльны схематызм, але трэба было б быць, прабачце, вялікім дурнем, каб адмаўляць ёй у праве на існаванне толькі па той адной прычыне, што яна, маўляў, не адпавядае рэальнаму жыццю з яго бязмежна стракатаю разнастайнасцю канкрэтных прадметных формаў. Добрая тэорыя не можа абысціся без схемы. «Grau, teuer Freund, ist alle Theorie und grün des Lebens goldner Baum» — прыгожа сказана, але не трэба забываць, што гэта словы Мефістофеля, насмешліва-яхіднага пасланца пекла. А ў самім ужо слове «тэорыя» частка яго кораня абазначае Бога!

Канцэпцыя тая ў цэлым добра адпавядае і эмпірычнай гісторыі. Мы бачым грандыёзныя ўзлёты і падзенні і ў Старажытным Егіпце, і ў Грэцыі, і ў Рыме, і ў Сярэднявеччы, і ў Рэнесансе з яго наступнікам Новым Часам. І ўсюды гордыя вяршыні ўзлётаў і росквіту, вакол якіх зіхаціць арэол гармоніі і прыгажосці, чаргуюцца з панурымі цяснінамі гістарычнага занепаду з адпаведнаю гэтай стадыі эстэтычнай культу брыдоты. Прасочваецца азначаная заканамернасць і ў культуры Вялікага княства Літоўскага XV стагоддзя, дзе выразна выступаюць класічна рэнесансныя рысы, нягледзячы на неспрыяльныя знешне гістарычныя абставіны яе развіцця. Цікава адзначыць, між іншым, што такой вяршыні не бачыцца ў маскоўска-рускім сярэднявеччы, і нават такія аўтарытэтныя знаўцы яго, як Д.Ліхачоў і М.Алпатаў, рызыкуюць гаварыць аб Прадрэнесансе і то толькі адносна наўгародскай культуры, гэтым адзіным астраўку няхай сабе і недасканалай, але дэмакратыі, задушанай крывавымі лапамі Івана Жахлівага. Сумны той факт прадвызначыў у пэўным сэнсе і далейшае развіццё падзей: пакутліва напружаную гісторыю класічнай рускай культуры, дзе прыгажосць, хоць і закрануўшы сваім залатым крылом Пушкіна, Брулова і Глінку, хутка бясследна растварылася ў гогалеўскім смеху скрозь слёзы і горкіх расчараваннях Дастаеўскага. А ў кароткай трагікамічнай, янусападобнай савецкай культуры яна нават і не паказалася...

Цяпер, пасля ўсяго сказанага, думаецца, можна ясней усвядоміць сабе, што нам чакаць ад прыгажосці і як з ёю наогул быць. Калі зноў вярнуцца да таго ж афарызма Дастаеўскага, то трэба сказаць, што прыгажосць — гэта не штосьці, так бы мовіць, субстанцыяльнае, што магло б ратаваць нас нейкім знешнім сваім уздзеяннем. Яна і не тое, уздзейнічаючы на што, можна самім адратавацца. Яна не толькі сродак і не толькі мэта. Прыгажосць — гэта адначасова і сродак і мэта. Яна ёсць ідэальны стан, рэалізаваўшы які, мы сапраўды выратуем і сябе і прыгажосць, і не толькі выратуем, але і расквітнеем самі. Іншая справа, наколькі ў прынцыпе магчыма рэалізацыя такога стану і як высока зможа ўзляцець наша нацыянальная беларуская культура, наколькі гарачае будзе яе лета. Тая ж самая гісторыя сведчыць, на жаль, што чым бліжэй да нашага часу, прыгажосць увогуле паяўляецца на яе старонках усё болей рэдкаю госцяй, і на сучасным Захадзе, напрыклад, як піша польскі філосаф Ул.Татаркевіч, зусім ужо знікла. І на Захадзе і ў нас цяпер усё вельмі нагадвае позні Рым... Але гэта, мусіць, ужо тэма наступнай размовы.

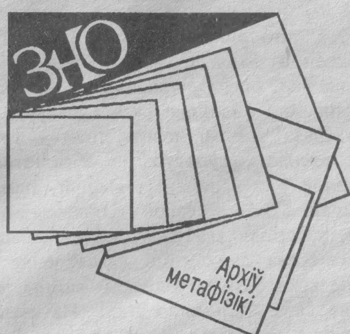

Рэпрэзентуючы рубрыку «Архіў метафізікі», мы найперш зважаем, што яна мусіць стацца адной з апірышчных у дыскурсе «ЗНО» і знайсці сябе побач з такімі ўжо трывала распачатымі, як «Сучаснае мысленне», «Суплёт ідэй», «Пераклад філасофіі і філасофія перакладу», ды іншымі.

Мы не маем намераў ператварыць «Архіў метафізікі» ў нейкую хрэстаматыю па гісторыі філасофіі (хаця будзем усцешаныя, калі некаторыя матэрыялы камусьці прыдадуцца і ў якасці дапаможніка). Для гэтай прасторы мы паспрабуем адбіраць пераклады, якія здзейсніліся, як герменеўтычная практыка, былі перажытымі, як падзеі ўласнага лёсу, адбыліся з росшукаў самога сябе сярод сэнсаў былога.

Зыходзячы з культуралагічнай сітуацыі на Беларусі і спавешчаных падыходаў, пэўна, цяжка нават прыдумаць што-кольвек лепшае на распачатак рубрыкі, чым яўленае. Тут разам сышліся Платон і Сакрат ("інтэлектуальны Эльбрус" над узвышшам антычнае філасофіі, якая па сёння вызначае нашае мысленне, а згодна Гусерлю, увогуле лад ды кшталты еўрапейскае цывілізацыі), і Ян Пятроўскі, доля якога атабарылася ў Амерыцы, а сэрца прыгарнулася да старажытных Атэнаў.

Спадзяемся, у свой час зробленае Янам Пятроўскім будзе належным чынам асэнсаванае, ацэненае і адзначанае... Калі нават забыцца на ўсё астатняе, то адно чатыры кнігі «Выбраных дыялёгаў» Плато́на, перакладзеных з грэцкай (з прадмовамі, каментарамі ды грэцка-беларускім слоўнікам) і выдадзеных уласным коштам — падзея ў нацыянальнай культуры.

Напэўна, «ЗНО» з той ці іншай нагоды яшчэ не аднойчы звернецца да творчых набыткаў Яна Пятроўскага, а пакуль мы прапануем чытачу ў ягоным перакладзе заключны фрагмент з кнігі Платона «Політэя».

В.А.

ПЛАТОН

ПОЛІТЭЯ

— Душа, — сказаў я (Сакратас. — Рэд.), — будучы, як гэта і даведзена цяперака, несьмяротнаю, мусіць быць найпрыгажэйшаю што да яе аснаўных чыньнікаў і ня можа складацца са шматлікіх элементаў.

— Напэўна не. (Гляўкон. — Рэд.).

— Яе несьмяротнасьць неабходна выяўляецца, гэтак з нашага нядаўняга разважаньня, як і з шматлікіх іншых. Але каб ведаць, якою яна фактычна зьяўляецца, трэба яе бачыць не такою, якою мы яе цяперака назіраем — занечышчанаю супольнасьцю зь целам і іншым розным злом, але ты мусіш сузіраць яе вачыма розуму ў ейнай першабытнай чысьціні. Тады выявіцца яе прыгожасьць і справядлівасьць, і несправядлівасьць, і ўсе тыя рэчы, якія мы ўжо ўспаміналі і выявяцца ўва ўсім сваім зіяньні. Як дагэтуль мы правільна гаварылі пра душу — пра тое, якой яна здаецца нам у цяперашнім часе, але мы гэтаксама мусім памятаць, што мы бачылі яе толькі ў вабставінах, якія могуць быць параўнаныя да тых, у якіх знаходзіцца морскі бог Гляўкос: першабытную постаць якога насілу ці можна разгледзець, а гэта затым, што канцавіны ягонага цела адломаны або сьцерліся ці пашкоджаны хвалямі, дый да гэтага ён пакрыўся ракавінамі, морскім зельлем, мальлюскамі і каменьчыкамі, затым ён болей падобны да нейкага страшыдла, чымся на тое, чым ён быў паводля свае натуральнае хвормы. Гэтак і душа, якую мы бачым, з прычыны безьліччу агіднасцьцяў, знаходзіцца ў падобным стане. Але і гэта яшчэ ня тое, Гляўкон, на што мы маем зьвярнуць наш зрок.

— На што тады? — запытаў ён.

— На яе любоў да мудрасьці. Мы мусім паўзірацца, куды яна праяўляе сваю схільнасьць і чые супольнасьці душа шукае, калі яна ўжо ссуроднена з тым, што ёсьць боскім, несьмяротным і вечна-існуючым; і паўзірацца, якою іншаю яна сталася-б, калі —б яна суцэльна сьледавала за гэтым вышэйшым прынцыпам і, зрадзіўшыся моцаю боскага імпульсу з акіяну, у якім яна сягоньня прабывае, і вызваліўшыся з каменьняў і морскага шалупеньня і рэчаў, што вяжуцца з зямлёю і каменьнем, якія ў дзікім і рознавідным імкненьні скокі выпраўляюць навакол яе, бо яна жывіцца зямным, і абрасла, як гэта кажацца, добрымі рэчамі гэтага жыцьця: — тады пабачыў-бы ты яе такою, якою яна зьяўляецца, і даведаўся-б, ці мае яна адну постаць толькі ці шмат іх, гэтаксама, як і чым ёсьць яе натура. Я думаю, што адносна таго, куды яна праяўляе сваю схільнасьць і адносна хвормы, якую яна прыймае ў сучасным жыцьці, сказалі мы цяперака даволі шмат.

— Так, — сказаў ён, — разгледзелі даволі.

— І гэтым, — сказаў я, мы выпаўнілі прадумовы адносна іншых рэчаў у нашай дыскусіі; мы не ўвялі ўзнагародаў і праслаўленьняў за справядлівасьць, што, як нам ведама, чыняць Гомэр і Гэзіёдос; бо супроцьлежнасьць гэтага ёсьць такая, што справядлівасьць у сваей уласнай натуры, — як і ўвага нашая зьярталася на гэта, — зьяўляецца нечым найлепшым для душы ў яе ўласнай натуры. Няхай дазволеным будзе чалавеку тварыць справядлівасьць, нягледзячы на тое, атрымаў ён як узнагароду персьцень Гігэса ці не, ды нават і тады, калі ён у дадатку да гэтага персьценя, можа ўскласьці шлем Гадэсу.

— Ты маеш рацыю, — адказаў ён. (...)

— А як рэч маецца, — казаў я далей, — са стараны людзей? Паўзірайся на рэчаіснасьць, і ты будзеш бачыць, што несправядлівыя людзі, пры ўсім іхным спрыце, паступаюць падобна, як тыя ўдзельнікі падвойнага прабегу, якія ў вадзін канец бягуць добра, а на другую палову бегу ў іх ужо нямашака сілы; перш яны імчацца з усенькае моцы, але не да апошняе мэты, і ў выніку гэтага стаюцца пасьмешышчам для людзей і, не асягнуўшы свае мэты, адыходзяць з пахілымі галовамі і абвіслымі вушамі. Але запраўдныя бягуны даходзяць да фінішу, атрымліваюць узнагароды і ўвенчваюцца вянкамі. І гэта ёсьць тое, што паказвае нам, як рэч маецца са справядлівымі: той, хто трывае да канца пры кажным дзеяньні і пры кажнай нагодзе на працягу ўсенькага жыцьця, мае добрыя асягненьні і атрымлівае ўзнагароду, якою людзі дораць яго.

— Якраз гэтак.

— І цяперака ты мусіш дазволіць мне паўтарыць пра справядлівых людзей тое, што ты сам гаварыў пра несправядлівых. Я кажу, што ўсе справядлівыя людзі з часам стаюцца кіраўнікамі ў сваіх местах, калі яны жадаюць сабе гэтага; і выбіраюць сабе жанок, якіх толькі хочуць, і дачок сваіх выдаюць замуж за каго хочуць; інакш кажучы, усё, што аднойчы казаў ты пра людзей несправядлівых, цяперака я адношу да справядлівых. І з другога боку, пра несправядлівых людзей я кажу, што большасць зь іх калі ім у юнацкіх гадох і ўдалося прытаіцца, пад канец жыцьця ўсё роўна выкрыюць іх, і яны стануцца агульным пасьмешышчам для людзей, а пад старасьць чакае іх мізэрная доля; іх будуць трымаць у паняверцы, гэтак свае грамадзяне, як і чужынцы, дый без пабояў не абыдзецца, як ты і ўтрымліваў праўдзіва — іх будуць мучыць расьцягнутых на лаве катаваньня з распаленым жалезам. І ты можаш уважаць, што пра ўсе гэтыя страшэнныя рэчы гаварыў тады я, а ня ты. Але ці дазволіш ты мне запэўніць цябе, што ўсе гэтыя рэчы праўдзівымі зьяўляюцца?

— Ведама, — адказаў ён, — бо-ж тое, што ты кажаш, праўдзівым ёсьць.

— Гэтакімі, затым, — сказаў я, — зьяўляюцца ўзнагароды, узнаньні і гасьцінцы, якімі дораць багі і людзі справядлівага чалавека ў сучасным жыцьці ў дадатак да дабра, якое спрычыняе яму яшчэ і сама справядлівасьць.

— Так, — сказаў ён, — і прыгожымі яны зьяўляюцца, і доўгатрывалкімі.

— Аднак-жа, — сказаў я, — усё гэта ўзятае разам, нават з увагі на сваю колькасьць, як і велічнасьць, зьяўляюцца нічым у параўнаньні з тою ўзнагародаю, якая чакае гэтак справядлівага, як і несправядлівага пасьля сьмерці. І пра гэта павінны мы паслухаць, і тады абодва гэтыя — справядлівы і несправядлівы —атрымаюць ад нас поўную сплату задоўжаньня, якую аргумэнт наш вінаваты ім, як належнае.

— Калі ласка, — сказаў ён, — гавары далей, бо насілу ці ёсьць што іншае, каб можна было слухаць яшчэ з большым зацікаўленьнем.

— У грунце рэчы, я ня маю доўгага Алькіноўсавага апавяданьня пераказваць табе, — сказаў я, — але апавяданьне пра магутнага мужа, Эра, сына Армэніёса, народжанага ў Памфіліі. Здарылася, што ён быў забіты на вайне; калі пасьля дзесяці дзён пачалі зьбіраць целы, якія знаходзіліся ўжо ў стане раскладу, ягонае цела знайшлі яшчэ недаткнутым гэтым працэсам і прывезьлі дамоў. На дзьвянаццаты дзень у часе паховінаў, калі ён ляжаў на хаўтурным вогнішчавым уздыме, ён аджыў і расказаў, што ён бачыў там у іншым сьвеце. Ён казаў, што калі ягоная душа выйшла зь цела, ён з шматлікімі іншымі накіраваўся ў нейкае цудоўнае месца, на якім знаходзіліся дзьве растуліны ў зямлі, і яны знаходзіліся блізка побач сябе, а над імі дзьве іншыя растуліны высака на небе. Пасярэдзіне між імі сядзелі судзьдзі. Пасьля правядзеньня суду, судзьдзі загадвалі справядлівым людзям ісьці па дарозе направа ўверх праз нябёсы, і прывешвалі ім сьпераду знак судовае пастановы; і падобна паступалі яны з несправядлівымі — ісьці па дарозе налева ўніз; і яны мелі прымацаваны знак сваіх чынаў, але ззаду. Калі ў чарговасьці ён сам падыйшоў, судзьдзі сказалі яму, што ён павінен стацца для людзей апавяшчальнікам усяго таго, што ён тут бачыў, затым яны запрапанавалі яму, каб ён слухаў уважна і бачыў усё, што робіцца тут, на гэтым месцы. Затым ён пачаў прыглядацца і бачыў, як душы, пасьля суду над імі, адыходзілі па дзьвюх адтулінах — неба і зямлі, а па дзьвюх іншых душы вярталіся, і гэтым: па адной душы падымаліся зь зямлі, пакрытыя балотам і пылам, а па другой — зыходзілі зь неба чыстыя душы. І ўсе душы, якія час ад часу прыходзілі, рабілі ўражаньне, што вярталіся з доўгага падарожжа: яны ахвотна раскладваліся на лузе, гэтак, як робяць людзі пры ўрачыстых спатканьнях; а тыя, каторыя ведаліся ўжо раней, пры спатканьні абдымаліся, вітаючыся, і з цікавасьцю распытваліся: тыя душы, што прыйшлі зь зямлі, пыталіся, як там жывецца, і наадварот — тыя, што зыйшлі зь неба, цікавіліся, як рэчы маюцца на зямлі. І ўсе яны, успамінаючы, расказвалі адзін аднаму: адны з прыгнобленасьцю і сьлязьмі, колькі і чаго яны нацярпеліся пад зямлёю на працягу тысячалецьця, а іншыя, тыя, што зыйшлі зь неба, апавядалі пра шчасьце і пра нячуваную прыгожасьць бачанага. Але, каб расказаць пра ўсё дакладна, спатрэбілася-б, Гляўкон, шмат часу. Галоўнае, аднак-жа, паводля словаў Эра, заключалася вось у чым: за кажную, спрычыненую каму-небудзь крыўду і за кажнага пакрыўджанага ўсе крыўдзіцялі паддаюцца пакараньню ў памеры дзесяцікратным да спрычыненых крыўдаў, з разьлікам на сто гадоў, бо гэтакая даўжыня людзкага жыцьця. Напрыклад, калі хто-небудзь стаўся прычынаю сьмерці шматлікіх людзей або здрадзіў гаспадарства або армію, ці спрычыніўся да няволі іншых або прыймаў удзел у якім-небудзь іншым злачынстве, за ўсё гэта, гэта значыць за кажны праступак, ён павінен адпакутаваць дзесяцікратна большыя цярпеньні; з другога боку, той, хто праяўляў добрадзеяньні, быў справядлівым і пабожным, гэтакі ўзнагароджваецца прапарцыянальна да сваіх заслугаў.

Насілу ці я павінен паўтараць тое, што ён казаў адносна малых дзяцей, што паміраюць, зараз пасьля нараджэньня. Адносна пабожнасьці, як і адсутнасьці яе перад багамі, гэтаксама паслухмянасьці, як і непаслухмянасьці перад бацькамі і адносна самагубцаў сьледуюць узнагароды і пакараньні большыя ад тых, якія ён ужо ўспамінаў.

Ён успамінае гэтаксама, што ён быў прысутным, калі адзін дух пытаў іншага: «Дзе падзеўся Ардзіайёс Вялікі?» (Гэты Ардзіайёс жыў тысячу гадоў таму, і быў тыранам у вадным зь местаў Памфіліі. Расказваюць, што ён замардаваў свайго старога бацьку і старшага брата і даканаў шмат іншых праступстваў). На гэта запытаны адказаў: «Ён ня прыйшоў і ня прыйдзе сюды. І тут, сказаў ён, »наступіла адна з найболей агідных сцэнаў, якіх мы былі сьведкамі. Мы знаходзіліся ля вусьця і мелі ўжо выйсьці, як раптам заўважылі Ардзіайёса і некалькі іншых зь ім, большасьць якіх — гэта пераважна тыраны, дый простыя людзі зь імі былі ў сваей лікавай перавазе вялікія праступнікі. Яны маніліся выйсьці, але вусьце ня прымала іх і

лачынала раўці, калі хто-небудзь зь непапраўных у сваей дрэннасьці або яшчэ не адпакутаваў усяго свайго пакараньня, рабіў спробу выйсьці». Побач іх, казаў ён, «стаялі напагатове дзікія людзі, з вогненнымі абліччамі. Разумеючы гэты роў, яны схапілі некаторых і павялі, а Ардзіяйсу ды іншым зь іх зьвязалі рукі і ногі, накінулі ім петлі на шыі і павалілі іх на зямлю, пасьля зьдзерлі з іх скуру і павалаклі ўздоўж бездарожжа, панатыканага вострым супшыньнем, апавяшчаючы пры гэтым усім напатканым людзям прычыны іхнага пакараньня, кажучы, што яны кінуць іх у Тартар».

— Хоць мы і напалохаліся і нацярпеліся з прычыны розных страхаў, — сказаў Эр, — але болей за ўсё быў той страх, каб хаця не давялося чуць гэтага рову каму-небудзь з нас, калі знойдзецца каля гэтага вусьця; затым, найбольшаю радасьцю для кажнага з нас было, што роў гэты паступова сьціхаў, калі мы выходзілі. Гэтакімі, — сказаў Эр, — былі вырашэньні суду і кары, або, з другога боку, у вадпаведнасьці добраслаўленьні, якія яны атрымалі.

Цяперака, тыя, што прабылі на лузе сем дзён, на восьмы дзень павінны былі ўстаць і выйсьці ў падарожжа, каб за чатыры дні прыйсьці на гэтакае месца, скуль зьверху відзён быў прамень сьвятла, што праходзіў праз усе нябёсы і праз усю зямлю, падобны да вясёлкі, толькі болей сьвятлейшы і значна чысьцейшы. На гэтае месца яны прыбылі пасьля яшчэ аднаго дня падарожжа, і там у высяродзьдзі сьвятла ўбачылі зьвісаючыя канцы павязаньняў нябёсаў: бо гэтае сьвятло — гэта павязаньне нябёсаў, якое вяжа ў вадну цэласьць кола сусьвету, падобна як падвязаньні ў трыеры. З гэтых канцоў выступае Верацяно Неабходнасьці, на якім адбываюцца ўсе рухі. Верацяно мае вось і крук з цьвярдое сталі, а вал выканаваны часткава са сталі, а часткава зь іншых матэрыялаў. Сам вал гэтак ён апісвае: ягоная хворма падобна да хвормы нашае зямлі; трэба ўявіць сабе вялікі пусты вал і ў яго ўпраўлены меншы вал, а тады яшчэ меншы і яшчэ меншы і разам з чатырма іншымі яны твораць усіх разам восем, падобна, як маглі-б устаўляцца адна ў вадну скрыні, і іхныя скрайнасьці маюць спазор колаў на агульнай восі, затым звонку яны чыняць уражаньне бесперапыннае вонкавае плошчы аднаго валу, а сама вось пранізана праз сярэдзіну восьмага валу. Першы, вонкавы вал мае найбольшую знадворную плошчу кола; шосты вал — другую паводля вялічыні; чацьверты — трэйцюю; восьмы — чацьвёртую; сёмы — пятую; пяты — шостую; трэйці — сёмую; другі — восьмую паводля вялічыні. Кола найбольшага валу рознаколернае; кола сёмага валу — самае зіхацістае; кола восьмага атрымлівае свой каляры ад сьвятла, адбітага ад валу сёмага; колы другога і пятага валаў нагадваюць сабою паводля водцені адзін аднаго і зьяўляюцца болей жоўтымі, чымся папярэднія; трэйцяе кола — найболей белага колеру; чацьвертае — чырвонага, а шостае кола займае другое месца паводля сваее беласьці. Цяперака, верацяно мае тое самае абяртаньне; але ў тым часе, калі цэласьць абяртаецца ў вадным напрамку, сем іншых унутраных кругоў памалу абяртаюцца ў супроцьлежным кірунку і з іх кругоў восьмы круг парушаецца найхутчэй: паводля свае хуткасьці кругі займаюць гэтакую чарговасьць: сёмы, шосты і пяты парушаюцца аднолькава: трэйці што да свае хуткасьці, як ён заўважыў, абяртаецца паводля права руху чацьвертага круга; на чацьвертым месцы знаходзіцца трэйці круг, а на пятым — другі. А само верацяно круціцца на каленях Неабходнасьці.

Зьверху на кажным крузе верацяна знаходзіцца Сырэна, якая адбывае той самы рух з кругам, і якая выдае адзін толькі гук і заўсёды тае самае высокасьці. Усе гукі разам — а іх ёсьць восем — твораць адну сымфонію або музычную гармонію. Навакол Сырэны, на той самай адлегласьці знаходзіцца група трох іншых існаваньняў, зь якіх кажнае сядзіць на сваім троне: гэта тры Долі або Мойры — дочкі Неабходнасьці: Ляхэсіс, Клёто і Атропос — у белым арызеньні і зь вянкамі на галавах. Пад гукі Сырэнаў Ляхэсіс праслаўляе мінуўшчыну, Клёто — сучаснасьць і Атропос — будучыню. Час ад часу Клёто памагае руху верацяна, дакранаючыся сваею праваю рукою да ягонага вобаду, тады як Атропос сваею леваю рукою чыніць тое самае, а Ляхэсіс па чарзе дакранаецца раз леваю, а раз праваю рукою.

Дык вось, як толькі яны прыйшлі, зараз-жа павінны былі падыйсьці да Ляхэсіс; але перад усім зьявіўся прарок, які паставіў іх у парадак. Пасьля гэтага ён узяў з каленяў Ляхэсіс долі і прыклады жыцьцяў, узышоў на падвышэньне і сказаў:

«Слухайце словы дзевы Ляхэсіс, дачкі Неабходнасьці. Душы мінаючага дня, тут пачынаецца іншы круганарот сьмяротнага жыцьця, што вядзе ў сьмерць. Ваш гэній ня будзе распадзелены між вамі, але вы самыя выбераце сабе свайго гэнія; няхай, затым, той, хто першы выцягне жэраб, першы выбярэ сабе жыццё, і жыццё, якое ён сабе выбярэ, будзе ягонаю доляю. Мужнасьць зьяўляецца свабодна даступнаю для кажнага і, у залежнасьці ад таго, колькі чалавек шануе або не шануе яе, гэтулькі сама ён будзе мець яе; адказнасьць супачывае на тым, хто выбірае — Бог астаецца бязь віны».

Сказаўшы гэта, прарок кінуў жэрабі сузгрмаджаным, і кажны падняў тое жэрабя, якое ўпала найбліжэй да яго: але Эр не падняў, бо яму не дазволена было гэта. Цяперака ўсім, што паднялі жэрабі, стала ведама, які нумар выпаў на кажнага зь іх. Пасьля гэтага прарок расклаў на зямлі перад імі розныя прыклады жыцьцяў у колькасьці значна большай, чымся лік прысутных. Былі там прыклады жыцьця розных зьвераў і людзей у розных абставінах. Былі там сярод іх і тыраніі дажывотныя або часовыя з упадкам сярод жыцьця зь беднасьцю на канцы, выгнаньнем і жабрацтвам; былі там і жыцьці слаўных людзей, некаторыя зь іх ведамымі былі з прычыны іхнага прыгожага вонкавага выгляду; яшчэ іншыя — з прычыны свае фізычнае сілы і перамогаў на гульнях або, гэтаксама, з прычыны іхнага паходжаньня або духовае вартасьці іхных продкаў; былі і гэтакія, што ведамымі былі з прычыны іхных супроцьлежных якасьцяў: былі гэтаксама і жыцьці жанчын. Аднак абавязачэньні характару сярод іх адсутнічалі, а гэта затым, што душа, калі выбярэ сабе новае жыццё, у сілу неабходнасьці, стаецца іншаю. Але відавочнымі былі ўсе іншыя якасьці, і ўсе яны былі зьмешанымі між сабою — багацьце і галеча, хвароба і здароўе, гэтаксама як і станы пераходнага характару. І тутака, мой паважаны Гляўкон, якраз і знаходзіцца небясьпека для чалавека; і дзеля гэтага на гэтым месцы мае быць прадузята найдалей сягаючае стараньне. Няхай кажны з нас пакіне іншае пазнаньне і азіраецца, і сьледуе толькі за адною рэчаю, калі ў прысутнасьці няведамага ён можа займець магчымасьць і зможа сустрэць некага, хто ўчыніць яго здольным пазнаваць і бачыць розьніцу паміж дабром і злом, і быць здольным заўсёды і ўсюды выбіраць лепшае жыццё, як толькі нагода да гэтага надыйдзе. Ён павінен браць пад увагу суадносанне мужнага жыцьця да ўсіх рэчаў, пра якія ішла цяперака між намі гутарка; ён павінен ведаць, якое ўздзеяньне мае на дадзеную душу прыгожасьць, калі яна спалучаецца зь беднасьцю або багацьцем і якія наступствы маюць дабро і зло на чалавека шляхэтна ўроджанага і на звычайнага; ён павінен ведаць, што гэта такое прыватнае жыццё, займаньня пазыцы ў гаспадарсьцьвенным жыцьці, уплыў, сіла і слабасьць, успрыйманьне і адсутнасьць здольнасьці да навукі: ён павінен зрабіць добры ўгляд у натуру душы і, бяручы пад увагу ўсе гэтыя якасьці, стацца здольным вырашыць, якая душа ёсьць лепшаю і якая — горшаю. Гэткім спосабам ён выбярэ і назаве дрэнным тое жыццё, якое душа ягоная ўчыніць болей несправядлівым, і добрае тое жыццё, якое ўчыніць сваю душу болей справядліваю; усё іншае адхіліць ён на бок. Бо мы спасьцерагалі ўжо і ведаем, што гэта ёсьць лепшым выбарам у жыцьці і пасьля сьмерці.

І астаючыся цьвярдым, як адамант, у гэтым перакананьні, чалавек мусіць перайсьці ў сьвет падземельны, каб і тамака стацца сьведамым і ня дасца ашаламіць сябе багацьцем ці іншымі прынадамі зла, і каб ён ня стаўся тыранам або слугою падобных нягодных дзейнасьцяў і ня спрычыніў шмат няўхільнага зла, дый каб сам не дазнаў яшчэ большага. Але той, хто дакіновае выбар, няхай ведае, як выбраць сярэдзіну і ўхіліцца, наколькі гэта магчыма, ад скрайнасьцяў, што знаходзяцца на абодвух баках, і ня толькі ў гэтым жыцьці, але ў кажным іншым, што надыйдзе пазьней. У гэтым бо — вышэйшае шчасьце для чалавека.

Паводля пераказу апавяшчальніка з там-таго сьвету, вось тое, што прарок далей казаў: «Нават для таго, хто падыйдзе апошнім да выбару, маецца тут жыццё, якое не зьяўляецца дрэнным, але бярджэй пажаданым, калі выбярэ ён без упярэджаньня і будзе весьці стараннае жыцьцё. Тыя, што падыйдуць першымі, няхай ня будуць бязуважнымі, і апошнія ў выбары няхай не паддаюцца адчаю».

Калі ён кончыў гаварыць, той, хто меў першы нумар, падыйшоў і зараз-жа выбраў найбольшую тыранію; ці то з прычыны безразважнасьці, ці з прычыны свае пачуцьцёвасьці, ён не перадумаў усяе справы перад выбарам і з пачатку не здаваў сабе справы, што ягоным наканаваньнем сталася, сярод іншых агіднасьцяў, пажыраньне сваіх уласных дзяцей. Але, калі ён хутка апамятаўся, ён пачаў біць сябе ў грудзі і галасна лямэнтаваць, наракаючы на свой выбар, забываючы пра тое, што да ведама падаваў прадказальнік. Затым, замест таго, каб з прычыны свайго выбару наракаць на самога сябе, ён пачаў абвінавачваць долю і багоў і ўсё іншае барджэй, чымся самога сябе. Між іншым, ён быў адным з тых, што прыйшлі зь нябёсаў і пражыў сваё папярэдняе жыццё ў добраўпарадкаваным гаспадарсьцьве; што праўда, ягоная мужнасьць была барджэй справаю прывычкі, чымся вынікам філязафічных разважаньняў. І падобнае можна сказаць што наймене пра палову тых, што прыйшлі зь неба і дазналі гэтакае расчараваньне, бо яны ня мелі дасьведчаньня і ня былі дастаткова загартаванымі ў труднасьцях. Але тыя, што прыходзілі зь зямлі, мелі за сабою цярпеньні і бачылі церпячых, і яны не сьпяшаліся з выбарам. Затым, ці гэта дзякуючы адсутнасьці дазнаньня, ці затым, што ўсё адбывалася на шляху прыпадкавасьці, шматлікія душы заменьвалі добрую долю на горшую і горшую на добрую. Бо, калі чалавек, прыходзячы ў гэтае жыцьцё, адразу прысьвячаў сябе здаровай філязофіі, і пры выбары жэрабя быў адносна шчасьлівым, тады, паводля словаў апавяшчальніка, ён барджэй будзе шчасьлівым тут, але і ягонае падарожжа ў іншае жыццё і назад сюды, будзе не падзямельным і камяністым, але гладкім і нябесным.

Найболей цікавым, казаў далей Эр, быў сам спазор таго, што адбывалася — сумны, сьмешны і дзіўны. Бо выбар, чынены душамі, у большасьці выпадкаў адбываўся на падставе дазнаньня папярэдняга жыцьця. Напрыклад, ён бачыў там душу, якая была калісьці Орфэўшам і цяперака выбрала сабе жыцьцё лебедзя, а гэта з прычыны нянавісьці да жаночага роду, бо жанчыны забілі яго, і з боязі, каб зноў не радзіцца з жанчыны. Ён бачыў душу Тамірысы, якая выбрала жыццё салаўя. З другога боку, птушкі, як лебедзь, і іншыя пяюны, выбіралі сабе жыцьцё людзей. Душа, якая мела дваццатае жэрабя, выбрала жыццё ільва: гэта была душа Айаса, сына Тэлямона, каторы не хацеў быць чалавекам, памятаючы несправядлівасьць прысуду ў сувязку са справаю ўзнагароды аружжам. Наступным быў Агамэмнон, які ўзяў жыццё арла, бо, падобна, як Айас з прычыны цярпеньняў, ён гэтаксама няпрыхільна ўсаднашаўся да людзкае натуры. У міжчасе выпаў лёс для Аталянты; спасьцярогшы, якою вялікаю славаю цешыцца пераможнік на спаборніцтвах, яна не ўстаяла перад спакусаю і выбрала сабе жыццё атлеты. Пасьля яе ён бачыў, як душа Эпэйёса, сына Панопэуса, уваходзіла ў натуру жанчыны, здольнай у мастацтвах. Недзе далёка, сярод самых апошніх, ён спасьцярог душу блазна Тэрзітэса, якая ўваходзіла ў налпу. Тады падыйшла душа Одысэўша, каб даканаць выбар, і здарылася, што ягонае жэрабя было апошнім з усіх. Яна прыпамінала ранейшыя цяжкія працы і гэта асвабадзіла яе ад усякага куражу, доўга вандравала з мэтаю знойдзеньня жыцьця звычайнага чалавека, здаля ад людзкага гоману; нарэшце, пасьля доўгіх натугаў, яна знайшла яго — бо-ж ім пагарджалі ўсе — але душа Одысэўша, як толькі пабачыла яго, зараз-жа выбрала сабе, сказаўшы пры гэтым, што гэтае самае ўчыніла-б і ў тым выпадку, калі-б ёй замест апошняга выпала першае жэрабя. І ня толькі людзі пераходзілі ў зьвераў, але, я мушу ўспомніць, што былі там рахманыя і дзікія зьверы, якія зьначваліся адзін у ваднаго і, у вадказваючы іхнай натуры, у людзкую постаць: несправядлівыя — у дзікіх, а справядлівыя — у ласкавых; коратка, адбываліся ўсялякі ступені рознаякія зьмешваньні.

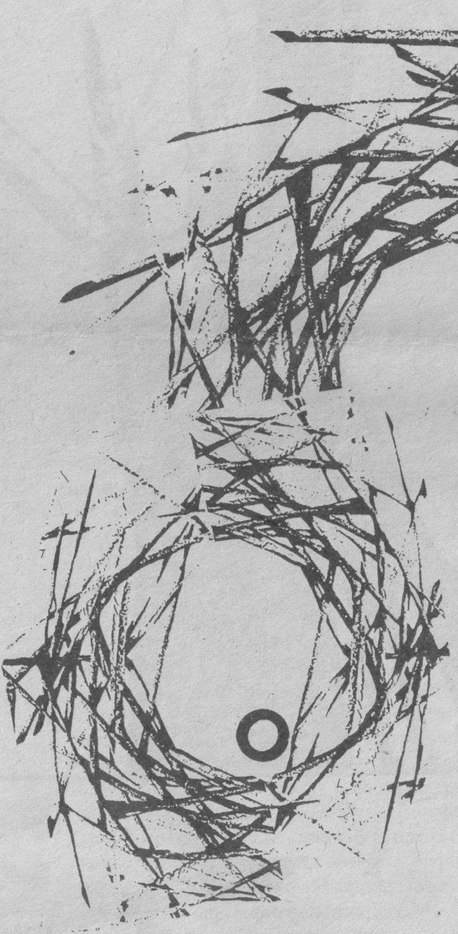

І напасьледак, калі ўсе душы выбралі сабе тое ці іншае жыццё, яны ў чарговасьці жэрабя пачалі падыходзіць да Ляхэсіс. Якога хто выбраў сабе гэнія, гэтакага яна зь ім і пасылае, як старожу жыцьця і завяршальнікам дакананага выбару. Перад усім, гэты старожа вядзе душу да Клёто, пад яе руку і пад колаабароты верацяна, якое знаходзіцца ў абяртаньні, і гэтым ён урачыста зацьвярджае долю, якую хто выбраў сабе паводля жэрабя. Пасьля дотыку да Клёто, ён вядзе да пражы Атропос, каб чыніць ніці жыцьця ўжоназаўсёды няўхільнымі. Згэтуль душа, не аглядваючыся назад, набліжаецца да трону Неабходнасьці і праходзіць пад ім; і калі яны ўсе гэта мінаюць, яны далей разам ідуць у страшэннай гарачыні і сьпякоце, і накіроўваюцца на раўніну Забыцьця, якая сабою прадстаўляла голую пустыню, без дрэваў і расьліннасьці. І толькі пад вечар яны расклаліся пры рацэ Бястурботнасьць, вада якое ня можа ўтрымацца ані ў якім зьмяшчальніку; з гэтае вады яны павінны былі выпіць пэўную колькасьць і тыя, каторыя ня кіраваліся мудрасьцю, пілі болей, чымся патрэбным было; і кажны, хто піў, забываўся пра ўсё. Цяперака, калі яны ляглі спаць, зараз апоўначы расхадзілася бура з грымотамі і землятрусам, і раптам усе яны былі падкінутымі ўверх і панесьліся, быццам тыя зоры на небе, на розныя месцы іхнага нараджэньня. Але Эру не дазволена было адведаць гэтае вады. Зноў-жа, як або якім спосабам ён вярнуўся ў цела, ён ня ведае. Адно толькі ведае, што прачнуўшыся аднойчы раніцаю, ён убачыў самога сябе, лежачага на вогнішчавым узвышшы.

Гэтакім вось спосабам, Гляўкон, пераказ гэты ўратаваўся і не загінуў; ён і нас уратуе, калі астанемся вернымі ягоным словам; тады гэтаксама і мы шчасьліва пярэйдзем раку Бястурботнасьці, і не апаганім душы свае. І пры кажнай нагодзе, хай рада мая будзе, што мы павінны заўсёды натужна трымацца нябесчага шляху, ідучы за голасам справядлівасьці і мужнасьці ў кажным выпадку, маючы на ўвазе, што душа наша зьяўляецца несьмяротнаю і здольнаю пераірываць гэтак любое зло, як і дабро. Затым, будзем жыць, дорачы сяброўствам адзін аднаго, гэтак, як і глыбокаю пашанаю багоў падчас нашага жыцьця тутака, як і ў часе, калі, як пераможнікі ў спаборніцтвах, якія зусюль зьбіраюць дары, гэтак і мы зьбярэм нашыя ўзнагароды; і адначасна тут і ў тым тысячалетнім вандраваньні, пра якое мы разважалі, добра будзе нам.

З грэцкай мовы пераклаў
Ян ПЯТРОЎСКІ.

Друкуецца паводле выданьня: Плятон. Політэя. Гэйнсвілл, Флярыда, ЗША. 1981.

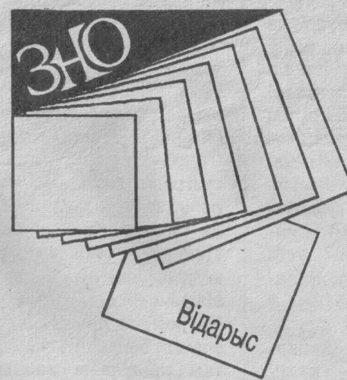
ЗНО
Відарыс

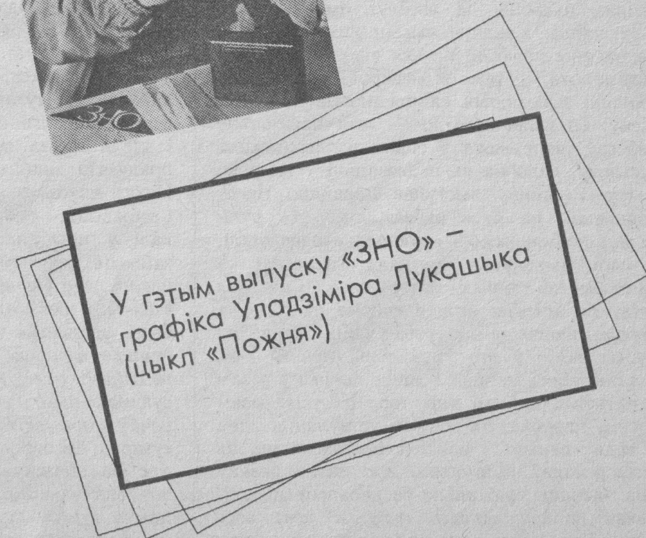
У гэтым выпуску «ЗНО» –
графіка Уладзіміра Лукашыка
(цыкл «Пожня»)